

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Ujęcie syntetyczne

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none">• Wysoka jakość produktów rolnych;• Duża ilość gospodarstw rolnych chcących rozwijać swoją produkcję;• Duży rynek wewnętrzny na żywność oraz duży wspólny rynek europejski;• Duży wolumen produkcji rolnej w kraju;• Wysoki potencjał biomasy rolniczej;• Korzystne warunki naturalne Polski jako producenta żywności;• Wyższy udział polskiego rolnictwa w wartości dodanej niż przeciętnie w UE-28;• Rozwój bazy magazynowej ułatwiającej przechowywanie produktów rolnych;• Rosnący od 2003 r. eksport rolno-spożywczy;• Przewagi komparatywne w zakresie kosztów pracy i marż przetwórczych;• Postępująca modernizacja sektora przetwórstwa;• Wysokie europejskie standardy weterynaryjne i sanitarne;• Szeroki asortyment produktów i możliwość ich dalszej specjalizacji;• Wykwalifikowana kadra menedżerska w sektorze przetwórczym;• Duża liczba zakładów przetwórstwa spożywczego o zróżnicowanej specjalizacji.	<ul style="list-style-type: none">• Wysokie rozdrobienie agrarne rolnictwa;• Relatywnie niski poziom potencjału i zasobów gospodarstw;• Słaba pozycja rolnika w łańcuchu żywnościowym oraz niski poziom integracji pionowej;• Spadająca opłacalność produkcji rolnej z uwagi na wzrost kosztów prowadzenia działalności rolniczej w porównaniu z cenami płodów rolnych;• Niski poziom rynkowego zorganizowania rolników (np. poprzez grupy producentów rolnych, uznane organizacje producentów, spółdzielnie);• Mała liczebność oraz niska siła przetargowa branżowych (sektorowych) organizacji rolniczych;• Niewielkie zainteresowanie producentów rolnych korzystaniem z nowych rozwiązań technologicznych i cyfrowych;• Niski stopień wykorzystania rynków zorganizowanych, w tym rynków hurtowych i giełd towarowych, elektronicznych platform sprzedażowych i rynków terminowych;• Niski poziom uczestnictwa producentów rolnych w przetwarzaniu i sprzedaży swoich produktów w ramach krótkich łańcuchów żywnościowych;• Niski poziom wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w tym biomasy rolniczej w łańcuchu wartości;• Niski poziom wykorzystania roślinnych surowców białkowych rodzimej produkcji w zakresie wytwarzania gotowej paszy;• Niski stopień wykorzystania produktów ubocznych w łańcuchu wartości m.in. na cele niespożywcze;• Niski poziom innowacyjności polskiego sektora przetwórczego;• Niższy niż w UE poziom relacji nakładów na działalność innowacyjną do wartości sprzedaży);• Niższa niż w UE wydajność pracy firm przetwórczych tj. niski poziom automatyzacji produkcji szczególnie w sektorze MŚP;• Niski poziom koncentracji firm spożywczych (duże rozdrobnienie przedsiębiorstw

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

	<p>w głównych sektorach przetwórstwa – mięso, owoce i warzywa);</p> <ul style="list-style-type: none"> • Słabnąca pozycja przetwórców w stosunku do sieci handlowych; • Tendencja do rozwiązywania się już istniejących grup producentów rolnych; • Niewyrównana jakość surowca, brak dużych jednolitych partii, ze względu na niedostateczną integrację w łańcuchu żywnościowym; • Niewystarczające zasoby siły roboczej w rolnictwie i przetwórstwie oraz duża fluktuacja pracowników.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Przyspieszenie procesów koncentracji w rolnictwie (integracji poziomej i pionowej); • Wchodzenie rolników w dalsze etapy łańcucha dostaw (bliżej odbiorcy finalnego); • Rozwój zorganizowanych form handlu ułatwiających obrót produktami rolnymi; • Rozwój zrównoważonych i pro środowiskowych metod produkcji i przetwarzania żywności; • Rozbudowa rolniczej infrastruktury logistycznej; • Rozwój nowych rynków eksportowych dla produktów rolnych i przetworzonych; • Rozwój nowych łańcuchów wartości opartych o wykorzystanie potencjału biomasy rolniczej do tworzenia wartości dodanej dla rolników; • Upowszechnienie umów kontraktacji i umów na dostawy produktów rolnych pomiędzy producentami rolnymi, w tym ich zorganizowanymi strukturami, a zakładami przetwórczymi; • Dalszy wzrost znaczenia sektora pierwotnego przetwórstwa (mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa - MŚP) jako głównego odbiorcy produktów rolnych na poziomie lokalnym; • Wzrost znaczenia krótkich/lokalnych łańcuchów dostaw; • Poprawa dostępu do wiedzy oraz informacji rynkowej (w tym odnośnie do cen, warunków sprzedaży, produktów itd.); • Wzrost znaczenia narzędzi ICT w skracaniu łańcucha dostaw żywności; • Zagospodarowanie biomasy rolniczej i żywnościowych produktów ubocznych w cyklu zamkniętym; • Szersze wykorzystanie roślinnych surowców białkowych pochodzenia krajowego w produkcji gotowej paszy; 	<ul style="list-style-type: none"> • Postępujący proces globalizacji łańcucha żywnościowego; • Wzrost skali nieuczciwych praktyk handlowych; • Dominująca pozycja sieci handlowych w łańcuchu dostaw; • Rosnące koszty dostosowania do norm środowiskowych; • Rosnące zagrożenia związane z bezpieczeństwem żywności w łańcuchu dostaw; • Rosnące koszty nowoczesnych technologii przetwarzania produktów rolnych; • Negatywne zjawiska klimatyczne wpływające na jakość i podaż surowców rolnych (susza); • Zbyt powolne tworzenie się świadomości nt. konieczności budowania wspólnych struktur rynkowych, w celu dbania o interesy producentów; • Utrzymujące się embargo na produkty rolne UE na rynku rosyjskim; • Słabnąca koniunktura gospodarcza w kraju i u głównych partnerów handlowych Polski, ze względu na skutki ekonomiczne pandemii COVID-19.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

<ul style="list-style-type: none">• Rosnąca świadomość ekologiczna konsumentów i rolników;• Zwiększenie zainteresowania segmentami żywności prozdrowotnej (funkcjonalnej), ekologicznej, żywności minimalnie przetworzonej (metody tradycyjne) lub wygodnej, gotowej do spożycia – ze względu na wyższe marże przetwórcze;• Rozwój produktów innowacyjnych dostosowanych do potrzeb młodych konsumentów;• Promocja polskich marek na rynkach zagranicznych;• Wzrost zainteresowania ze strony rolników alternatywnymi łańcuchami dostaw.	
--	--

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Ujęcie opisowe

Mocne strony

Wysoka jakość produktów rolnych

Do mocnych stron polskiego rolnictwa należy wysoka jakość produkcji pierwotnej, tj. produktów roślinnych (szczególnie warzyw i owoców) i zwierzęcych (mleka, czy mięsa). Wysoka jakość surowca jest bowiem podstawą wysokiej jakości produktu końcowego, czyli żywności, co pozwala na żądanie wyższej ceny za taki surowiec czy produkt.

Zgodnie z najnowszymi danymi EUROSTAT, zużycie nawozów azotowych w przeliczeniu na składnik aktywny wyniosło w Polsce w 2018 r. 1,179 mln ton i było niższe niż w Niemczech (1,497 mln t) i Francji (2,145 mln t), a nieco wyższe niż w Hiszpanii i Wielkiej Brytanii (1,033 mln t). Powierzchnie ww. krajów są większe lub porównywalne z powierzchnią Polski. Natomiast szacowane przez EUROSTAT zużycie nawozów fosforowych w Polsce w przeliczeniu na składnik aktywny wyniosło w 2018 r. 147,8 tys. ton i było niższe niż we Włoszech (270,7 tys. t), Hiszpanii (186 tys. t) i Francji (166 tys. t). Polska zajmuje również odległe 12 miejsce w zakresie sprzedaży pestycydów w przeliczeniu na powierzchnię zużycia środków ochrony roślin na obszarach użytkowanych rolniczo (5,9% całości sprzedaży pestycydów w UE). Oznacza to, iż do produkcji krajowych surowców rolniczych zużywa się zdecydowanie mniej tego typu substancji w porównaniu z innymi krajami UE takimi jak: Hiszpania (19,9%), Francja (19,0%), Włochy (16,2%) czy Niemcy (11,6%). (źródło: EUROSTAT – Statystyki rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa, edycja 2016).

Dodatkowo, szczególnie w zakresie produkcji prowadzonej w zakresie mikro, małych i średnich przedsiębiorstw sektora przetwórczego zużywa się relatywnie mniej dodatków do żywności – co w końcowym efekcie decyduje, iż krajowa żywność postrzegana jest jako produkt zdrowy, bezpieczny oraz o wysokich powtarzalnych cechach jakościowych i organoleptycznych.

Przepisy prawa żywnościowego obowiązujące w Polsce i pozostałych krajach UE zawierają informacje do jakich produktów, bądź grup produktów można stosować dodatki i w jakich ilościach. Od czasu kiedy dodatki do żywności zaczęły być w powszechnym użyciu, w każdym z krajów członkowskich UE zainicjowano proces monitorowania ilości ich pobrania z dietą. Jeśli zachodzi ryzyko przekroczenia dopuszczalnych bezpiecznych ilości, eksperci dokonują korekty wartości ADI dla danej substancji dodatkowej na podstawie danych o spożyciu przekazywanych przez kraje członkowskie.¹ Od 2000 roku Instytut Żywności i Żywienia

¹ Każda substancja dodatkowa (barwnik, substancja konserwująca, emulgująca) zanim trafi jako składnik do żywności, musi być wcześniej przebadana pod względem bezpieczeństwa dla konsumentów. Na podstawie uzyskanych wyników niezależne gremia ekspertów, w tym *Joint Expert Committee on Food Additives* (JECFA, FAO/WHO), ustala bezpieczną dawkę substancji, która może być pobrana przez człowieka z żywnością w ciągu dnia. Jest wyrażona jako dopuszczalne dzienne pobranie – ADI (*Acceptable Daily Intake*) i jest podawana w mg/kg masy ciała/dzień. Na poziomie UE, bezpieczeństwo dodatków do żywności ocenia Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA). Należy podkreślić, iż w unijnym wykazie znajdują się jedynie dodatki, których proponowane zastosowania uznano za bezpieczne.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

w Warszawie w ramach współpracy z Głównym Inspektorem Sanitarnym (podległym Ministrowi Zdrowia) monitoruje pobranie substancji dodatkowych z dietą przez konsumentów.

Analiza danych z monitoringu pobrania dodatków do żywności prowadzonego w latach 2003-2016, gdzie przyjęto maksymalne dozwolone prawnie dawki poszczególnych substancji dodatkowych, wykazała, że najwyższe oszacowane narażenie (na podstawie średniego pobrania z dietą) związane jest z pobraniem substancji stabilizujących, emulgujących i wiążących: estrów sorbitolu E 493-494 - średnio na poziomie 341,6% akceptowalnego dziennego pobrania (ADI), stearylomleczanów E 481-482 - średnio 104% ADI oraz konserwantów: sorbinianów E 200-203 - średnio 163% ADI i azotynów E 249-250 - średnio 91% ADI. Zawartość substancji konserwującej: azotanów E 252-252 i substancji przeciwutleniającej BHA (butylohydroksyanizolu) E 320 w diecie jest niska - średnie pobranie stanowi od 1% do 1,4% ADI. z kolei najwyższe narażenie na barwniki pobierane z dietą zanotowano dla barwnika annato E 160b (średnio około 30% ADI), a najniższe dla czerwieni koszenilowej E 124 i żółcieni pomarańczowej E 110 (średnio do 2 % ADI).

Analiza Instytutu Żywności i Żywienia (IŻŻ) z 2018 r., w której oceniono narażenie populacji polskiej na azotyn sodu (E250) pochodzący z wędlin i wyrobów mięsnych w diecie (na podstawie danych IŻŻ o spożyciu oraz danych Państwowej Inspekcji Sanitarnej o rzeczywistej zawartości azotynu sodu w wędlinach i wyrobach mięsnych) wykazała, że populacja polska charakteryzuje się średnim pobraniem azotynu sodu na poziomie bezpiecznym (poniżej wartości ADI). Istnieją jednak osoby spożywające duże ilości produktów zawierających dodatek azotynów, które mogą być narażone na pobranie przekraczające wartość ADI. z tego względu zbilansowana dieta, z ograniczeniem mięsa, zwłaszcza czerwonego i przetworzonych produktów mięsnych do 500 g tygodniowo, zgodnie z rekomendacjami Światowej Fundacji Badań nad Rakiem oraz Amerykańskim Instytutem Badań nad Rakiem (WCRF/AICR), z pewnością przyczynia się do zmniejszenia zagrożenia nadmiernym pobraniem azotynów przez konsumentów w Polsce².

Duża ilość gospodarstw rolnych chcących rozwijać swoją produkcję

Polska dysponuje dużymi zasobami czynników produkcji rolnej, szczególnie ziemi i pracy. Powierzchnia użytków rolnych wynosi ok. 14,5 mln ha, co stanowi 8% łącznej powierzchni użytkowanej rolniczo w UE. Korzystne są także uwarunkowania agroklimatyczne w zakresie ukształtowania powierzchni w postaci przewagi obszarów nizinnych i lekko falistych. Obszary wiejskie w Polsce charakteryzują się relatywnie dużymi zasobami pracy, gdyż są one zamieszkiwane przez ok. 15 mln osób, które generują również duży rynek i popyt na artykuły żywności. Znaczącej liczbie gospodarstw rolnych odpowiada relatywnie duża liczba zakładów przetwórczych o różnej specjalizacji, mogących zagospodarować wytworzony wolumen produkcji pierwotnej.

² <http://www.izz.waw.pl/strona-glowna/3-aktualnoci/aktualnoci/636-dodatki-do-zywnosci>.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

W tabeli 1 przedstawiono liczbę podmiotów w rolnictwie oraz przemyśle spożywczym w wybranych sektorach.

Tabela 1. Struktura produktowa wybranych sektorów (liczba podmiotów w sektorze)

Lp.	Sektor	Rolnictwo			Przetwórstwo*		
		2005	2010	2018	2005	2010	2018
		tys.					
1.	Wieprzowina	702	397	165			
2.	Wołowina (bydło ogółem, w tym krowy mleczne)	783	526	275	1499	1336	1190
3.	Drób	-	-	7,7			
4.	Mleko	433	186	120	300	255	229
5.	Zboże	1 691	1 297	1 050	178	150	137
6.	Owoce/warzywa	690	464	296**	393	337	352

* dotyczy podmiotów zatrudniających ponad 9 osób stałej załogi

** dane z 2016 r.

Źródło: opracowanie IERiGŻ-PIB na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wysoki potencjał biomasy rolniczej

Do mocnych stron sektora rolnictwa należy również wysoki potencjał biomasy rolniczej. Jednym z podstawowych źródeł biomasy jest produkcja rolnicza, która jest wykorzystywana w pierwszej kolejności do celów żywnościowych, a następnie przemysłowych i energetycznych. Zgodnie z danymi GUS, w 2018 r. powierzchnia użytków rolnych w Polsce wynosiła 14 669 tys. ha (czyli ok 47 % powierzchni kraju)³, co przekłada się na znaczący potencjał rozwoju biogospodarki na bazie tego źródła biomasy. Kolejne źródło biomasy to odpady organiczne powstające we wszystkich wyżej wymienionych obszarach, tj. substancje pochodzenia zwierzęcego i roślinnego, które ulegają biodegradacji. Jedną z bardziej powszechnych form zagospodarowania biomasy w Polsce jest jej wykorzystanie jako substratu w działalności biogazowni rolniczych. W łącznej ilości 3,8 mln ton biomasy przetwarzanej na energię w biogazowniach rolniczych w Polsce, produkty uboczne i odpadowe stanowią ponad 80% wszystkich zużywanych surowców. Dodatkowo wytworzony w procesie produkcji biogazu produkt pofermentacyjny wykorzystywany jest do poprawy żywności i właściwości gleby.

³ Powierzchnia użytków rolnych w Polsce rośnie od 2015 r., kiedy to wynosiła 14.545 tys. ha [GUS (2019), *Mały rocznik statystyczny Polski*, Warszawa, s. 266].

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Wyższy udział polskiego rolnictwa w wartości dodanej niż przeciętnie w UE-28

Do mocnych stron należy zaliczyć także wyższy niż przeciętnie w UE-28 udział polskich rolników w łańcuchu wartości. o ile bowiem przeciętnie w Unii kształtuje się on na poziomie 27-28%, to w Polsce w 2015 r. Wyniósł – około 38,0%⁴. Jednak ta korzystna sytuacja nie jest następstwem szczególnej pozycji polskich rolników w łańcuchu wartości, lecz raczej struktury sprzedaży żywności w Polsce, z punktu widzenia skali jej przetworzenia. Na polskim rynku sprzedaje się stosunkowo dużo żywności nieprzetworzonej, lub o niskim stopniu przetworzenia, a wówczas udział produkcji pierwotnej (rolników) w podziale wartości dodatkowej jest wyższy, niż w przypadku sprzedaży żywności wysoko przetworzonej. Tabela 2 zawiera wyszacowaną wartość dodaną brutto w gospodarstwach rolnych wybranych sektorów, natomiast tabela 3 wartość dodaną brutto w wybranych sektorach przemysłu spożywczego.

Tabela 2. Wartość dodana brutto we wszystkich gospodarstwach z pola obserwacji Polskiego FADN w mln zł, ceny bieżące (według typów specjalizacji)

Lp.	Wyszczególnienie	Rolnictwo		
		2016	2017	2018
1.	Uprawy polowe	12 268	13 605	13 908
2.	Uprawy ogrodnicze	3 431	2 852	3 046
3.	Uprawy trwałe	2 316	2 672	1 984
4.	Krowy mleczne	8 159	10 218	9 603
5.	Zwierzęta trawożerne	1 831	2 120	2 364
6.	Trzoda chlewna	2 396	2 585	1 911
7.	Drób	2 936	2 388	1 953
8.	Mieszane	14 922	17 327	17 663

*liczona jako suma wartości produkcji ogółem oraz salda dopłat i podatków do działalności operacyjnej gospodarstwa pomniejszona o wartość zużycia pośredniego (suma kosztów bezpośrednich produkcji oraz kosztów ogólnogospodarczych związanych z działalnością operacyjną gospodarstwa)

Źródło: opracowano w IERiGŻ-PIB na podstawie danych FADN.

⁴. European Commission (2019), *Analytical factsheet for Poland: Nine objectives for a future Common Agricultural Policy*, s. 8.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Tabela 3. Wartość dodana brutto* wybranych sektorów przetwórstwa w mln zł, ceny bieżące

Lp.	Sektor**	Przetwórstwo		
		2005	2010	2018
1.	Wieprzowina			
2.	Wołowina	4 311	6 236	10 123
3.	Drób			
4.	Mleko	2 648	3 515	4 359
5.	Zboże	683	926	1 482
6.	Owoce/warzywa	2 164	2 321	3 344

* liczona jako suma amortyzacji, wynagrodzeń, ubezpieczeń społecznych i innych świadczeń, kosztów finansowych, zysku brutto oraz podatków i opłat pomniejszonych o podatek akcyzowy. Wartość dodana brutto w rolnictwie (FADN) liczona jest metodą rezydualną (produkcja całkowita minus koszty pośrednie, plus saldo podatków i dopłat), natomiast w przemyśle spożywczym, metodą składnikową (sumowanie poszczególnych składowych wartości dodanej brutto), tym niemniej wyniki są porównywalne.

** dotyczy przedsiębiorstw zatrudniających ponad 9 osób stałej załogi, które złożyły do GUS sprawozdania finansowe F-01/I-01.

Źródło: opracowano w IERiGŻ-PIB na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Duży rynek wewnętrzny na żywność oraz duży wspólny rynek europejski

Wśród mocnych stron sektora wskazać należy również rosnący popyt na żywność, zarówno na rynku krajowym, jak i na rynkach krajów UE. Rynek krajowy liczy ponad 38 milionów konsumentów i wciąż pozostaje jednym z większych rynków w Europie. W ciągu ostatnich dwudziestu lat sprzedaż towarów konsumpcyjnych, w tym żywności i napojów, sukcesywnie wzrastała w Polsce. Silna konsumpcja wewnętrzna pełniła funkcję ochronną w czasie międzynarodowego kryzysu finansowego oraz w latach spowolnienia gospodarczego na świecie oraz gospodarczych następstw pandemii COVID-19. Również w ostatnich latach odnotowywano w Polsce silną konsumpcję wewnętrzną. Sprzedaż detaliczna towarów ogółem w Polsce w 2018 roku była wyższa o ponad 17% w porównaniu z rokiem 2015. W tym samym czasie sprzedaż żywności i napojów wzrosła o ponad 4% (GUS, BDM 2020). Kluczowy dla polskich producentów żywności pozostaje również dostęp do Jednolitego Rynku Wewnętrznego UE, który liczy ponad 500 milionów konsumentów. Kraje UE są głównymi odbiorcami polskiego eksportu rolno-spożywczego – dostawy na Jednolity Rynek europejski generują ponad 80% przychodów uzyskiwanych z tytułu eksportu produktów rolno-spożywczych. Wartość polskiego eksportu rolno-spożywczego kierowanego tylko na europejski rynek wewnętrzny w ciągu niespełna dekady zwiększyła się ponad dwukrotnie – z ok. 10 mld euro w 2010 roku do ponad 23,5 mld euro w 2018 r. (Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego 2011, 2019). Swobodny dostęp do chłonnych rynków krajów UE oraz stałe warunki wymiany wewnątrzspółnotowej są jednym z istotniejszych czynników poprawiających perspektywy rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Rosnący od 2003 r. eksport rolno-spożywczy

Mocną stroną jest także dynamicznie rosnący eksport rolno-spożywczy. W latach 2003-2019 wartość polskiego eksportu produktów rolno-spożywczych zwiększyła się z 4 002 mln euro do 31 447 mln euro, tj. blisko ośmiokrotnie. Oznacza to, że w okresie członkostwa Polski w UE sprzedaż polskich produktów rolno-spożywczych za granicą rosła przeciętnie rocznie o 13,8%. Wysoka dynamika polskiego eksportu rolno-spożywczego sprawiła, że wyraźnie wzrosło znaczenie tej grupy produktów w polskim eksporcie ogółem – z 8,4% w 2003 r. do 13,3% w 2019 r.

Tabela 4. Handel produktami rolno-spożywczymi Polski w latach 2003-2019, w mln euro

Rok	Ekspert	Import	Saldo
2003	4 002,0	3 570,5	431,5
2004	5 242,2	4 406,5	835,7
2005	7 152,5	5 485,3	1 667,1
2006	8 577,4	6 486,2	2 091,2
2007	10 089,2	8 070,5	2 018,8
2008	11 692,3	10 277,4	1 414,9
2009	11 499,3	9 299,1	2 200,2
2010	13 507,2	10 921,1	2 586,0
2011	15 227,6	12 628,4	2 599,2
2012	17 893,3	13 557,4	4 335,9
2013	20 427,2	14 312,6	6 114,6
2014	21 876,5	15 134,4	6 742,0
2015	23 886,5	16 068,4	7 818,1
2016	24 332,4	17 292,4	7 040,1
2017	27 812,9	19 285,0	8 528,0
2018	29 717,4	20 032,7	9 684,6
2019	31 446,8	21 069,6	10 377,2

Zródło: Obliczenia IERIGZ na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

Przewagi komparatywne w zakresie kosztów pracy i marż przetwórczych

Kolejną mocną stroną są stosunkowo niskie koszty pracy i niskie marże przetwórcze w Polsce. Czynniki te wzmacniały konkurencyjność kosztowo-cenową produktów rolno-spożywczych kierowanych na rynki krajów UE i rynki krajów trzecich. Koszty pracy w Polsce w okresie ostatnich 15 lat były średnio o 2/3 niższe niż przeciętnie w UE-28. Tempo ich wzrostu również było niższe niż średnio w UE. W 2018 roku godzinowy koszt pracy w Polsce wynosił 10,1 euro, podczas gdy średnia dla UE-28 wynosiła 27,4 euro (Eurostat 2019). Koszty pracy w polskim rolnictwie należą do relatywnie niskich (średnie wynagrodzenie w sektorze rolnym w Polsce jest 3-4 – krotnie niższe, niż w takich krajach jak Finlandia, Belgia czy Irlandia), lecz różne naturalne warunki produkcji rolnej w poszczególnych regionach i województwach, jak

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

i koszty środowiskowe oraz uwarunkowania wynikające z rynku pracy, wpływają na stałe zmiany istniejących relacji.

Udział marży przetwórczej w cenach detalicznych produktów spożywczych również pozostawał niższy niż średnio w UE, co zwiększało atrakcyjność cenową polskich produktów na rynkach unijnych. Polscy producenci żywności wciąż utrzymują przewagi komparatywne w zakresie kosztów pracy i marż przetwórczych. Czynnikiem ten może zatem nadal wzmacniać pozycję polskich producentów żywności w handlu zagranicznym. Należy jednak spodziewać się, że ze względu na rosnące koszty pracy w Polsce konkurencyjność budowana na czynnikach cenowo-kosztowych będzie się stopniowo wyczerpywać.

Postępująca modernizacja sektora przetwórstwa

Modernizacja sektora przetwórstwa produktów rolnych związana jest przede wszystkim z koniecznością dostosowania się branż do wymagań rynku oraz dalszych potencjalnych możliwości zbytu wytworzonej produkcji, przede wszystkim w ramach Jednolitego Rynku Europejskiego. Czynnikiem decydującym o unowocześnieniu bazy produkcyjnej w poszczególnych sektorach przetwórstwa były inwestycje w zakresie majątku trwałego. W 2017 r. osiągnęły one w ujęciu realnym wartość prawie 10 mld złotych tj. wartość prawie o 50 % wyższą niż w roku 2004 tj. od momentu wejścia do Unii Europejskiej. Rosnący eksport polskiej żywności możliwy był dzięki zmianom strukturalnym, dostosowaniu do rosnących standardów oraz niezbędnym wydatkom inwestycyjnym w oparciu o kapitały własne i finansowanie zewnętrzne, w tym ze środków pomocowych UE. Inwestycje w tym zakresie dotyczyły przede wszystkim wdrożeniu nowych technologii, poprawy bezpieczeństwa produkcji i jakości żywności oraz inwestycji w zakresie ochrony środowiska.

Szeroki asortyment produktów i możliwość ich dalszej specjalizacji

Przemysł spożywczy jest gałęzią przemysłu charakteryzującą się dużą liczbą podmiotów o zróżnicowanej specjalizacji, co świadczy o dużym i rozwiniętym potencjale produkcyjnym tego sektora. Wynika to zarówno ze zmienności przetwarzanych surowców rolnych, jak i z dużej różnorodności asortymentowej wytwarzanych produktów spożywczych. W 2017 r. W przemyśle spożywczym działalność produkcyjną prowadziło 16,8 tys. podmiotów, tj. o blisko 15% mniej niż w 2004 r., ale jednocześnie o ok. 5-6% więcej niż w latach 2010-2016. Najwięcej jednostek produkcyjnych funkcjonowało w branży piekarskiej, mięsnej, owocowo-warzywnej, koncentratów spożywczych, cukierniczej oraz mleczarskiej.

Wykwalifikowana kadra menedżerska w sektorze przetwórczym

Firmy branży przetwórczej charakteryzują się wysokim stopniem wykwalifikowania i doświadczenia kadry menadżerskiej. W pływ na to ma dobry poziom wykształcenia na kierunkach dotyczących technologii żywności, doświadczenia zdobywane podczas adaptacji

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

branży do funkcjonowania na Jednolitym Rynku oraz relatywnie niski poziom odpływu kadry menadżerskiej do pracy za granicę.

Wysokie europejskie standardy weterynaryjne i sanitarne

Odnotować należy, iż zakłady przetwórcze charakteryzują się wysokimi standardami zapewnienia bezpieczeństwa żywności, co miało związek z koniecznością dostosowania do standardów UE i wprowadzeniem zasad GMP (Good Manufacturing Practice), GHP (Good Hygienic Practice), HACCP oraz ISO 9001. Zakłady przetwórcze, które produkują na eksport wprowadzają również dodatkowe standardy wynikające z norm obowiązujących w innych krajach, takie jak: normy „koszer” czy „halal” lub szczegółowe normy specjalistyczne takie jak: BRC i SQF. Działania na rzecz podnoszenia standardów produkcji weryfikowane są ponadto regularnymi kontrolami krajowych służb weterynaryjnych.

Duża liczba zakładów przetwórstwa spożywczego o zróżnicowanej specjalizacji

Tabela 5. Liczba przedsiębiorstw i przeciętne zatrudnienie w przemyśle spożywczym

Wyszczególnienie	2004	2010	2015	2016	2017
Liczba przedsiębiorstw	19 696	15 971	16 028	15 899	16 831
Przeciętne zatrudnienie (w tys. osób)	456,1	460,9	446,1	450,8	456,2

Źródło: Obliczenia IERiGZ na podstawie danych GUS.

Poziom koncentracji przemysłu spożywczego w Polsce jest różny w poszczególnych jego branżach. Pod tym względem główne kierunki przetwórstwa spożywczego można podzielić na branże: o wysokim poziomie koncentracji, o przeciętnym poziomie koncentracji oraz o niskim poziomie koncentracji. Branżę mięsną, w której udział przedsiębiorstw dużych w wartości produkcji sprzedanej tej branży w 2016 r. stanowił ok. 57%, można zaliczyć do branż o przeciętnym poziomie koncentracji.

Sektor produkcji soków i napojów owocowych i warzywnych (z odpowiednim udziałem wynoszącym 66%) również należy do tej grupy branż. Sektor produkcji tradycyjnych przetworów owocowo-warzywnych (ponad 31%) zalicza się natomiast do branż o niskim poziomie koncentracji. Branżami silnie rozdrobnionymi (poniżej 30%) są także: zbożowo-młynarska, makaronowa, piekarska i winiarska.

GUS publikuje współczynnik koncentracji produkcji sprzedanej Lorenza (przyjmuje on wartości między 0 a 1 – im wyższy jest stopień koncentracji, tym bardziej wartość współczynnika zbliża się do 1). z danych GUS wynika, że poziom koncentracji produkcji sprzedanej w przemyśle spożywczym zmniejsza się:

- 2005 – 0,793 (produkcja artykułów spożywczych i napojów razem);
- 2010 – 0,792 (produkcja artykułów spożywczych) i 0,709 (produkcja napojów);
- 2018 – 0,771 (produkcja artykułów spożywczych) i 0,663 (produkcja napojów).

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Innym wskaźnikiem koncentracji jest udział przedsiębiorstw dużych (powyżej 249 zatrudnionych) w wartości produkcji sprzedanej całego przemysłu spożywczego. Wskaźnik ten wskazuje na wzrost koncentracji przemysłu spożywczego po akcesji do UE (tab. 7).

Tabela 6. Struktura podmiotowa przemysłu spożywczego według liczby zatrudnionych ^a

Wyszczególnienie	2004	2010	2015	2016	2017
Liczba przedsiębiorstw					
Ogółem	19 696	15 971	16 028	15 899	16 831
w tym: mikro(do 9)	13 039	9 503	10 263	10 100	11 220
małe (10-49)	5 158	5 009	4 376	4 396	4 212
średnie (50-249)	1 227	1 178	1 108	1 117	1 109
duże (ponad 249)	272	281	281	286	290
Przeciętne zatrudnienie (w tys. osób)					
Ogółem	456,1	460,9	446,1	450,8	456,2
w tym: mikro(do 9)	70,7	66,1	60,7	61,2	62,7
małe (10-49)	96,1	98,0	82,6	82,0	79,9
średnie (50-249)	133,1	126,8	121,4	121,2	121,7
duże (ponad 249)	156,2	170,0	181,4	186,4	191,9
Produkcja sprzedana (w cenach bieżących, w mld zł)					
Ogółem	113,5	158,9	202,9	215,1	236,8
w tym: mikro(do 9)	7,7	8,6	10,1	9,5	11,3
małe (10-49)	18,6	23,3	27,2	28,1	29,2
średnie (50-249)	35,5	41,0	53,8	56,6	64,0
duże (ponad 249)	51,7	86,0	111,9	120,9	132,3

^a dotyczy producentów artykułów spożywczych i napojów

Źródło: Obliczenia IERiGZ na podstawie danych GUS.

Tabela 7. Udział przedsiębiorstw dużych* w wartości produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego ogółem – w %**

Lp.	Sektor	Przetwórstwo		
		2005	2010	2018
1.	Wieprzowina	43,6	49,2	57,2
2.	Wołowina			
3.	Drób			
4.	Mleko	63,0	66,7	71,5
5.	Zboże	34,8	31,7	33,6
6.	Owoce/warzywa	52,2	49,2	46,5
Przemysł spożywczy ogółem		51,5	57,2	60,0

* dotyczy podmiotów zatrudniających ponad 249 osób stałej załogi,

** udział sektora przetwórstwa mięsa wyliczono łącznie, bowiem trudno rozdzielić te sfery w poszczególnych zakładach.

Źródło: obliczenia na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Słabe strony

Wysokie rozdrobienie agrarne rolnictwa

W zakresie potencjału produkcyjnego do zasadniczych słabości należy poziom koncentracji gospodarstw rolnych w stosunku do pozostałych ogniw łańcucha wartości, jak również oddolnych procesów integracji poziomej i pionowej. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego w Polsce wynosi 10,8 ha UR (2018), podczas gdy w UE-28 jest to prawie 17,0 ha UR, a w wielu krajach zwłaszcza UE-15 powyżej 40 ha UR (Dania, Francja)⁵. Ponadto procesy koncentracji przebiegają w Polsce znacznie wolniej niż w wielu innych krajach unijnych. W latach 2005-2016 średnia powierzchnia gospodarstwa w UE-28 zwiększyła się o ponad 30,0%, w Polsce – o 24,0%⁶. W latach 2010-2018 średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego w Polsce zwiększyła się z 10,1 ha do 10,8 ha, tj. o 6,9%, czyli znacznie poniżej 1% średniorocznie, co oznacza dalsze spowolnienie procesów koncentracji obszarowej w naszym kraju. Jeżeli uwzględnić, że konsekwencją niskiej koncentracji struktury obszarowej jest przeciętnie niski poziom zasobów kapitału oraz uzyskiwanej produkcji, to siła rynkowa przeciętnego gospodarstwa jest także niska. A to określa możliwość zajęcia korzystnej pozycji w rolniczym łańcuchu wartości.

Struktura obszarowa w polskim rolnictwie jest rozproszona i rejestrująca niewielkie zmiany w ostatnim okresie. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego waha się od 3,7 ha UR w woj. małopolskim i 4,1 ha UR w podkarpackim, do 22,0 ha UR w woj. zachodniopomorskim i 19,9 ha UR w warmińsko-mazurskim (Rysunek 1). Różnice międzyregionalne są więc 5-krotne i większe. Ponadto w dalszym ciągu widoczna jest spuścizna zaborów. Największe gospodarstwa zlokalizowane są głównie w Polsce północnej i zachodniej, najmniejsze w Polsce południowo-wschodniej (dawne zabory: austriacki i rosyjski).⁷

Możliwości poprawy struktury obszarowej w tych drugich regionach są dodatkowo osłabiane stosunkowo wysokim ich zaludnieniem (ludność na 1 km²: woj. małopolskie – 130 osób, zachodniopomorskie – 25 osób, przeciętna liczba ludności w 1 miejscowości wiejskiej: woj. małopolskie – 903 osoby, podkarpackie – 751 osób, warmińsko-mazurskie – 151 osób,

⁵ <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>

⁶ Obliczenia na podstawie danych Eurostat.

⁷ Niski poziom koncentracji struktury obszarowej w Polsce ma swoje uwarunkowania historyczne. Wynikają one z dwóch zasadniczych przyczyn tj. rozbiorów oraz polityki rolnej lat 1944-1989. W warunkach Polski sprzed 1918 r. W ramach poszczególnych zaborów realizowana była odmienna polityka w stosunku do rolnictwa oraz obszarów wiejskich. Drugi element zaszczości, kształtujący strukturę obszarową Polski to polityka po 1944 r. W rolnictwie europejskim do zasadniczego przewartościowania doszło po zakończeniu działań II wojny światowej. Chroniczny brak rąk do pracy w następstwie strat wojennych oraz rozwinięty przemysł zbrojeniowy, przedstawiany na potrzeby produkcji cywilnej, były silnym impulsem do intensyfikacji kapitałochłonnej rolnictwa. z drugiej strony migracje do wyludnionych miast dodatkowo wzmocniły procesy koncentracji ziemi. Zupełnie inaczej proces ten przedstawiał się w Polsce. W następstwie zapoczątkowanej w latach 50. XX w. kolektywizacji oraz prób unikania przez gospodarstwa chłopskie włączenia do form rolnictwa uspołecznionego, dochodziło do wielu podziałów (czasami fikcyjnych) gospodarstw i faktycznej dekoncentracji struktury obszarowej⁷. Wykształciło to wśród rolników mocne przekonanie o tym że warto posiadać ziemię i niechęć do jej pozbywania się.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

zachodniopomorskie – 178 osób)⁸ oraz słabo rozwiniętymi sektorami pozarolniczymi, co ogranicza możliwości migracji ludności z gospodarstw rolnych.

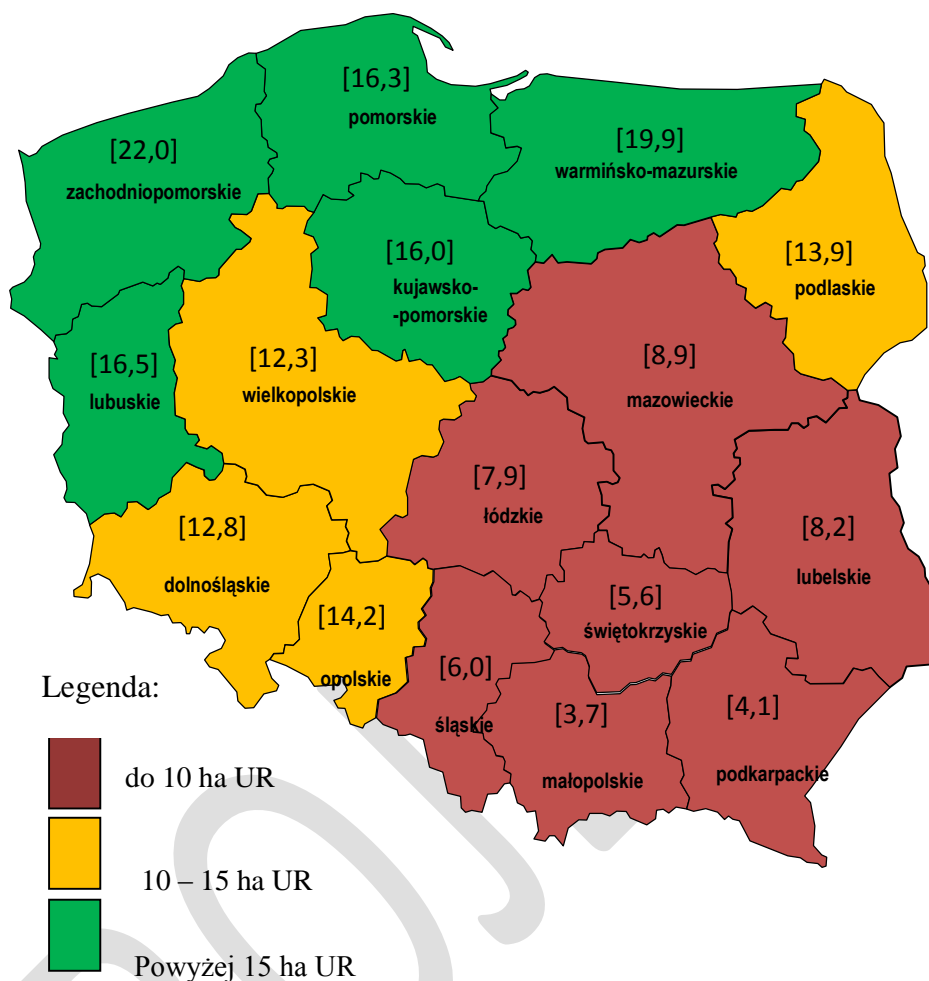
Relatywnie niski poziom potencjału i zasobów gospodarstw oraz słaba pozycja rolnika w łańcuchu żywnościowym oraz niski poziom integracji pionowej;

W polskim sektorze rolno-spożywczym obserwuje się powolną, lecz rosnącą koncentrację kapitału (skala przedsiębiorstw), szczególnie na „wyższych” poziomach łańcuchów rynkowych. W powiązaniu z w dalszym ciągu niskim wzrostem koncentracji zasobów ziemi i kapitału w rolnictwie zjawisko to rodzi tendencję do „nierównego” podziału wartości dodanej w łańcuchach rynkowych dostaw żywności, w których rolnicy mają najczęściej najsłabszą pozycję przetargową i najmniejszy udział. Zbyt wolne dostosowania do tej sytuacji (powolne zmiany struktury agrarnej gospodarstw i niski stopień zorganizowania się rolników) lub nieskuteczność polityki przeciwdziałającej niekonkurencyjnym zachowaniom mogą prowadzić do wykluczenia znacznej części zasobów rolnictwa z obiegu rynkowego, w tym dostępu do nowych technologii i niepełnego wykorzystania potencjału ekonomicznego. Pogłębiająca się pozioma koncentracja kapitału na danym etapie łańcucha dostaw żywności osłabia pozycję producenta rolnego i może utrudnić realizację modelu zrównoważonego rolnictwa, w którym istotne role pełnią zarówno duże, średnie jak i małe gospodarstwa rolne. W Polsce zarówno proces integracji poziomej jak i pionowej w sektorze żywnościowym jest słabo zaawansowany. Równoległe dynamicznie postępuje proces konsolidacji popytu na produkty rolne na poziomie odbiorców - przetwórstwo rolno-spożywcze, handel hurtowy i detaliczny. W konsekwencji, w przypadku wielu sektorów produkcji rolnej, mamy do czynienia z rosnącymi dysproporcjami pomiędzy skalą podaży oferowanej przez pojedynczego dostawcę (producenta), a skalą popytu reprezentowanego przez pojedynczego odbiorcę. Sprzyja to umocnieniu pozycji negocjacyjnej odbiorców oraz stosowaniu przez nich skutecznej presji na obniżenie cen oferowanych za produkty rolne.

⁸ GUS (2020), Rocznik Statystyczny Rolnictwa, Warszawa, s. 99.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Rysunek 1. Średnia powierzchnia gospodarstwa indywidualnego w Polsce w 2018 roku według województw (w ha UR)

Źródło: Opracowano na podstawie danych GUS.

Sposobem na wzmacnianie pozycji na rynku oraz niwelowanie zagrożeń, jakie przynosi coraz bardziej wymagający rynek, jest tworzenie przez rolników wspólnych struktur gospodarczych w postaci grup producentów rolnych, organizacji producentów oraz spółdzielni.

W żywnościowym łańcuchu wartości dominującą pozycję zajmują dwa ogniwa, tj. przetwórstwo spożywcze, a przede wszystkim handel (sieci)⁹. Te dwa ogniwa w przeważającym stopniu określają warunki funkcjonowania całego łańcucha, w tym zwłaszcza parametry rynkowe jak wielkość popytu oraz ceny. Ponadto takie warunki jak jakość produktów rolniczych, warunki dostawy/odbioru, terminy płatności, a w części także warunki uprawy oraz chowu itd. W ciągu ostatnich dwóch-trzech dekad nastąpił zdecydowany wzrost siły sieci handlowych i spadek pozycji przetwórstwa żywności. Jest to konsekwencja tempa koncentracji podmiotowej w ramach poszczególnych ogniw łańcucha żywnościowego. Zdecydowanie najwyższa jest ona aktualnie w handlu (w tym w sieci dyskontów

⁹. S. Kowalczyk (2010), *Globalizacja agrobiznesu: specyfika, wymiary, konsekwencje*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 2, s. 18.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

i hipermarketów), co znakomicie wzmocniło siłę przetargową tego ogniwa w stosunku do rolnictwa, lecz także w stosunku do przetwórstwa spożywczego – szczególnie tego o mniejszej skali. Taki układ sprawia, że relacje, jakie kształtują się pomiędzy poszczególnymi uczestnikami łańcucha wartości, oparte są na dominacji i rywalizacji a nie na współdziałaniu, bez względu na to, jak dobitnie by nie sygnalizowano woli współpracy partnerskiej.

Żywnościowe łańcuchy dostaw w Polsce charakteryzują się stosunkowo dużą liczbą ogniw, co wynika z rozproszenia producentów rolnych, jak i dużej liczby firm pośredniczących. W tej sytuacji ważne jest zapewnienie przejrzystości stosunków handlowych, szczególnie z punktu widzenia najsłabszego ogniwa takich łańcuchów jakimi są gospodarstwa rolne.

Tabela 8. Dynamika cen produktów rolnych sprzedawanych przez rolników, oraz cen towarów i usług zakupywanych przez gospodarstwa indywidualne w latach 2010-2019

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 ^a
	rok poprzedni = 100									
Ceny produktów rolnych sprzedawanych	112,1	118,8	104,2	100,3	93,5	96,7	97,9	112,0	97,2	115,1
Ceny towarów i usług zakupywanych na cele bieżącej produkcji rolniczej i inwestycje	101,8	109,7	106,0	101,2	98,6	97,6	98,8	101,8	103,3	103,4

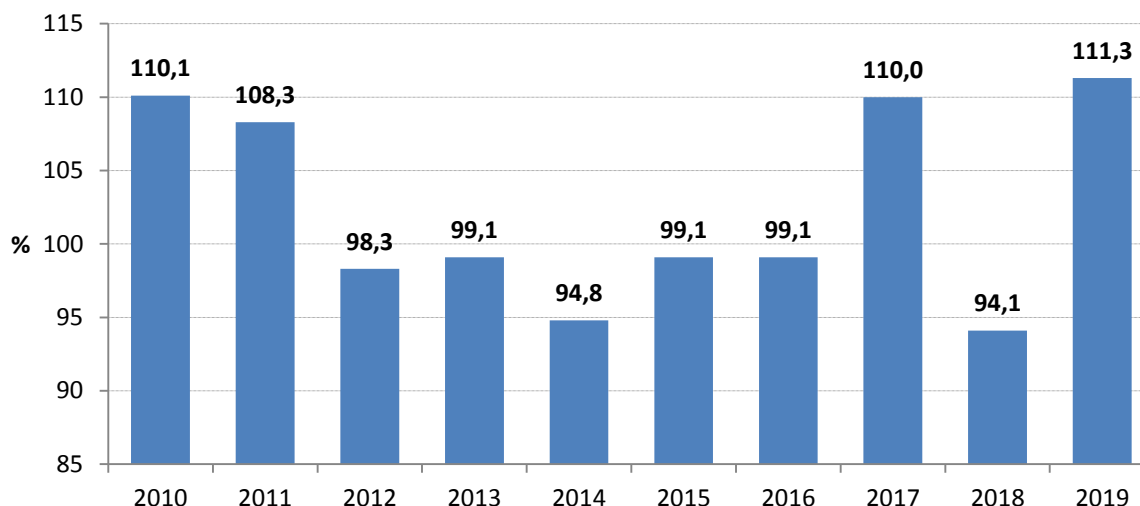
^a dane wstępne

Źródło: GUS (2020), *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2019 r.*, Warszawa.

W zakresie tendencji rynkowych uwarunkowań produkcji rolniczej w 2019 r., należy wskazać, iż parametry ekonomiczne poprawiły się w stosunku do roku poprzedniego. Szacuje się, że przy znacznie wyższym wzroście cen produktów rolnych sprzedawanych przez gospodarstwa indywidualne – 15,1% niż przeciętnych cen towarów i usług zakupywanych na cele bieżącej produkcji rolniczej i na cele inwestycyjne – 3,4% (tab. 8) wskaźnik relacji cen („nożyce cen”) był korzystny dla producentów rolnych i wyniósł 111,3 wobec 94,1 w 2018 r. (wykres 1). Niemniej jednak sytuacja w tym zakresie podlega nieustannym zmianom na co wpływ mają wskazane powyżej czynniki ekonomiczne związane z pozycją producentów rolnych w łańcuchu żywnościowym, czynniki sezonowe i pogodowe mające wpływ na rozwój produkcji rolnej i wahania koniunktury na poszczególnych rynkach.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Wykres 1. Nożyce cen w latach 2010-2019*

* za 2019 rok – dane wstępne

Źródło: Opracowano na podstawie tabeli 8.

Mała siła przetargowa rolnictwa oraz niski poziom uczestnictwa rolników w dalszych fazach łańcucha żywnościowego

Ten niski poziom siły przetargowej polskiego rolnictwa można częściowo złagodzić przez wyższy poziom zorganizowania rynkowego rolników oraz angażowanie się producentów rolnych w segment przetwórstwa produktów rolnych, a także promowanie i preferowanie zawierania umów długoterminowych na dostawy produktów rolnych bezpośrednio od rolników do zakładów przetwórczych. Możliwe są tu dwie ścieżki wzajemnie uzupełniające się: (1) poprzez organizacje produkcyjne i quasi-produkcyjne, jak grupy producentów rolnych¹⁰, spółdzielnie¹¹, uznane organizacje producentów¹² oraz różne formy kooperacji rolników, a także (2) za pośrednictwem silnych branżowych organizacji rolniczych. W warunkach polskich niestety zarówno jedna, jak i druga możliwość wykorzystywana jest w minimalnym stopniu.

Możliwość poprawy pozycji rolników w łańcuchach dostaw daje m.in. rolniczy handel detaliczny (RHD). Działalność ta polega na produkcji żywności pochodzącej w całości lub części z własnej uprawy, hodowli lub chowu podmiotu działającego na rynku spożywczym i zbywaniu takiej żywności konsumentowi końcowemu lub do zakładów prowadzących handel detaliczny z przeznaczeniem dla konsumenta finalnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 2242).

RHD mogą być objęte produkty nieprzetworzone (np. owoce, warzywa, mleko, jaja) lub przetworzone (np. dżemy, soki, przetwory owocowo-warzywne, oleje, pieczywo, produkty

¹⁰ Podmioty, o których mowa w ustawie z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (Dz.U. 2018, poz. 1026).

¹¹ Podmioty o których mowa w ustawie z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. 2018, poz. 1285 z późn. zm.).

¹² Podmioty, o których mowa w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólną organizację rynków produktów rolnych oraz uchylającego rozporządzenia Rady (EWG) nr 922/72, (EWG) nr 234/79, (WE) nr 1037/2001 i (WE) nr 1234/2007 (Dz. Urz. UE L 347 z 20.12.2013, str. 671).

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

mięsne, mleczne oraz gotowe posiłki). Maksymalne ilości oraz rodzaje zbywanej żywności w ramach RHD określone są w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16.12.2016 r. W sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania (Dz.U. z 2016 r. poz. 2159)¹³. Aktualnie w *Wykazie zakładów prowadzących rolniczy handel detaliczny* zarejestrowane są 9164 gospodarstwa rolne (stan na dzień: 17.07.2020)¹⁴. z tego 6207 gospodarstw prowadzi sprzedaż wyrobów pszczelich, 1995 – jaj, 1785 – mleka i jego przetworów, 1576 - świeżego mięsa i przetworów, 752 – gotowych posiłków i 465 – pieczywa cukierniczego i wyrobów cukierniczych¹⁵.

Inną możliwością jest prowadzenie działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej (MLO). Warunki tej działalności określa Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 marca 2016 r. W sprawie szczegółowych warunków uznania działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej (Dz.U. z 2016 r. poz. 451).

Przepisy określają także maksymalne ilości wyrobów możliwych do wprowadzenia na rynek w ramach MLO. Przykładowo w przypadku świeżego mięsa jest to 1 tona tygodniowo. Działalność taka jest ograniczona także terytorialnie.

Aktualnie działalność MLO prowadzi 2148¹⁶ podmiotów w tym produkcję przetworów mięsnych – 1548 firm, rozbiór mięsa – 1238, produkcję mięsa mielonego – 520, produkcję przetworów mlecznych – 244 i produkcję gotowych potraw – 142 firmy¹⁷.

Możliwość skracania łańcucha dostaw daje rolnikowi także tzw. sprzedaż bezpośrednia. Jest to forma kontaktów handlowych dotycząca wyłącznie niskoprzetworzonych produktów pochodzenia zwierzęcego wyprodukowanych z własnych surowców przez podmiot prowadzący działalność w zakresie produkcji produktów pochodzenia zwierzęcego. Sprzedaż bezpośrednia dotyczy takich produktów, jak tusze i podroby drobiowe z zajęczaków oraz ze zwierzyny łownej, produkty rybołówstwa, ślimaki, przetwory mleczne, jaja oraz produkty pszczele. Sprzedaż może odbywać się w (i) miejscach, w których odbywa się produkcja tych produktów, w tym znajdujących się na terenie gospodarstwa rolnego, (ii) na targowiskach, lub z obiektów lub urządzeń ruchomych, znajdujących się na terenie miejsc, w których odbywa się produkcja tych produktów lub (iii) do zakładów prowadzących handel detaliczny bezpośrednio zaopatrujących konsumenta końcowego. Aktualnie w *Wykazie zakładów prowadzących sprzedaż bezpośrednią*, znajduje się 13.426 gospodarstw rolnych (stan na dzień: 17.07.2020)¹⁸. z tego 9774 (72,8%) prowadzi sprzedaż produktów pszczelich, 1566 (11,7%) – mleka

¹³ Przepisy w sprawie zmian niektórych ustaw umożliwiających wdrożenie RHD, MLO oraz sprzedaży bezpośredniej, zawarte są w Ustawie z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia sprzedaży żywności przez rolników (Dz. U. z 2016 r. poz. 1961).

¹⁴ <https://pasze.wetgiw.gov.pl/spi/demo/index.php?kodwoj=&kodpow=&szukanaNazwa=&szukanaMiejsc=&onpage=25&rodzajrej=0&pagenbr=2>. [20.07.2020].

¹⁵ Część gospodarstw prowadzi równolegle kilka rodzajów handlu rolniczego, dlatego suma gospodarstw dla poszczególnych produktów i grup produktów przekracza liczbę gospodarstw z RHD ogółem.

¹⁶ <https://pasze.wetgiw.gov.pl/spi/demorej/index.php?rodzaj=4&rodzaj2=&lng=0&kodwoj=ca%C5%82y+kraj&szukanyWni=&szukanaNazwa=&szukanaMsc=..> [20.07.2020].

¹⁷ Część podmiotów prowadzi równolegle kilka rodzajów działalności MLO (głównie w zakresie przetwórstwa mięsa), dlatego suma firm dla poszczególnych produktów i grup produktów, przekracza liczbę firm ogółem z działalnością MLO.

¹⁸ <https://pasze.wetgiw.gov.pl/spi/demosb/index.php>. [20.07.2020].

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

i przetworów oraz 1001 (7,5%) – produktów rybołówstwa. Efektywne kształtowanie krótkich łańcuchów żywnościowych jest realną szansą

Konieczne jest zapewnienie stabilnych jednorodnych dostaw produktów ze względu na wymagania stawiane przez sieci handlowe i dalszy, intensywny rozwój procesów koncentracji w handlu. W zakresie sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw wciąż brak jest wystarczającej ilości kapitału i know-how pozwalającego na efektywny rozwój poszczególnych branż pozwalających zagospodarować surowiec rolniczy, szczególnie w sytuacji występowania czasowych nadwyżek produkcji rolnej. Rosnąca pozycja sieci dyskontów i hipermarketów związana z ich intensywnym rozwojem sprawia, że główną część nadwyżek w łańcuchu żywnościowym przejmują podmioty, które *de facto* nie wytwarzają żywności tj. nie ponoszą kosztów związanych z jej produkcją lub przetworzeniem oraz ryzyka związanego z całym procesem gospodarczym w tym zakresie. Dlatego też należy wzmocnić istniejące lub wprowadzić nowe instrumenty wspierające producentów rolnych w zacieśnianiu współpracy z kolejnymi ogniwami łańcucha wartości oraz uczestnictwo w nich, w tym na poziomie przetwarzania i handlu. Przemysł spożywczy w Polsce jest jednym z najważniejszych sektorów polskiej gospodarki. Potwierdzeniem tego jest jego udział w wartości sprzedaży całego przemysłu, który wynosi blisko $\frac{1}{4}$. Stąd można jednoznacznie stwierdzić, że stał się on siłą pociągową całej gospodarki. Ważną częścią łańcucha dostaw jest ogniwo przemysłu przetwórczego, które w ramach systemu naczyń połączonych decyduje o zagospodarowaniu pierwotnych produktów rolnych. Przedsiębiorstwa sektora przetwórczego w znaczący sposób decydują o zagospodarowaniu surowca rolniczego. z tego względu konieczne jest dalsze wsparcie ze źródeł publicznych rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw przemysłu spożywczego (szczególnie z branż mających największy wpływ na sytuację rolników) oraz integracji pionowej w tym sektorze w celu wzmocnienia pozycji producentów rolnych. Dodatkowo, w obliczu zagrożeń związanych z możliwością zakażenia bakteriologicznego żywności, w przypadku wsparcia branży należy zwrócić uwagę na konieczność zapewnienia jej podwyższonej jakości oraz zachowania podwyższonych standardów bezpieczeństwa, w tym w szczególności standardów weterynaryjnych.

Niski poziom rynkowego zorganizowania rolników oraz słaba siła przetargowa branżowych organizacji rolniczych

Jedną z zasadniczych przyczyn słabości polskich rolników w łańcuchach dostaw jest niski poziom ich rynkowego zorganizowania. Przed 1989 r. spółdzielczość rolnicza pomimo utracenia swojego „oddolnego” charakteru, prezentowała znaczący potencjał ekonomiczny. W kraju funkcjonowało prawie 6,5 tys. spółdzielni¹⁹. Obecnie (koniec 2017 r.) funkcjonuje 2,9 tys. spółdzielni w tym 630 spółdzielczych grup producentów rolnych. Można szacować, że członkami różnych form spółdzielczych jest mniej niż 10% rolników w tym ponad połowę stanowią członkowie spółdzielczości mleczarskiej. Tym samym zorganizowanie polskich

¹⁹ Dworniak J., Pietrzak M. (2014), *Spółdzielczość mleczarska – specyfika ekonomiczna i rola rewizji finansowej w nadzorze korporacyjnym*, „Studia prawni-ekonomiczne”, T. XCI/2.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

rolników – poza producentami mleka i dodatkowo tytoniu sięga zaledwie 3-4%. Tymczasem przykładowo w Holandii blisko 100%, a we Francji około 90% wszystkich rolników to członkowie spółdzielni²⁰. Podobna jest sytuacja w Danii, Irlandii i w Niemczech.

Oznacza to, że o ile w krajach o zdecydowanie wyższej niż w Polsce koncentracji w rolnictwie i większym potencjale rynkowym pojedynczego gospodarstwa, rolnicy „kontaktują” się z rynkiem prawie wyłącznie za pośrednictwem spółdzielni, o tyle polski rolnik, reprezentujący o wiele niższy potencjał rynkowy – działa sam. Doświadczenia wielu krajów UE-15 wskazują, że jedyną drogą wzmocnienia pozycji rynkowej rolników w łańcuchach dostaw jest ich gospodarze zorganizowanie się. Jednocześnie polskie doświadczenie z organizacją zarówno grup producentów rolnych, jak i uznanych organizacji producentów dowodzą wyjątkowej nietrwałości takich struktur (ponad połowa tych grup uległa rozwiązaniu). Oznacza to konieczność poszukiwania innych bardziej trwałych rozwiązań dla polskiego rolnictwa.

Postępujące procesy integracji poziomej jak i pionowej celem wzmocnienia producenta w łańcuchu dostaw żywności są powolne i ograniczone. Polscy rolnicy wciąż sygnalizują niechęć do form zrzeszania się i współpracy. Ilustracją tego może być powstawanie grup producentów rolnych, w rozwój których zainwestowano sporo środków unijnych i krajowych. Niestety mimo wielu zalet i zachęt wiążących się ze zrzeszaniem rolników w grupy producentów rolnych, dynamika i tempo tego procesu są niezadowolające. Nadal istnieje duży opór ze strony rolników, którzy nie chcą łączyć się w grupy producentów rolnych²¹. Wpływ na to ma dostrzeganie przez nich wielu potencjalnych zagrożeń (m.in. obawy przed konfliktami, utratą samodzielności decyzyjnej, wzajemną rywalizacją oraz brak przygotowania do działania w większej organizacji)²². Ponadto rolnicze organizacje branżowe charakteryzują się z reguły niewielką siłą oddziaływania oraz rozdrobnieniem organizacyjnym, co również przyczynia się do małego zaangażowania w obronę interesów gospodarczych swoich członków. Powyższe wpływa na niski udział producentów rolnych w przetwarzaniu i sprzedaży produktów w ramach łańcuchów żywnościowych, jak i niski poziom wykorzystywania produktów ubocznych w łańcuchu wartości, m.in. na cele niespożywcze.

Skuteczną formą organizacji współpracy producentów rolnych oraz producentów rolnych i przetwórców są spółdzielnie. Są one organizmami wymagającymi zdecydowanie większego porozumienia na szczeblu lokalnym (minimalna liczba członków – 10, w grupie – 5), po drugie, spółdzielnie działają poprzez wyspecjalizowane struktury zorganizowane w układzie hierarchicznym (zarząd, rada), po trzecie, wymagania prawne w stosunku do spółdzielni są znacznie wyższe, niż w stosunku do grup, które są z reguły luźnymi „porozumieniami”

²⁰ Deresz M. (2017), *Spółdzielczość rolnicza. Jak ma być w Polsce, a jak jest w innych krajach*. <https://swiatrolnika.info/spoldzielczosc-rolnicza-jak-ma-byc-w-polsce-a-jak-jest-w-innych-krajach-2>. [16.07.2020].

²¹ P. Prus (2017), *Czynniki zwiększające chęć organizowania się rolników w grupy producentów rolnych* [w:] *Perspektywy rozwoju grup producentów rolnych – szanse i zagrożenia*, red. naukowa S. Zawisza, Wydawnictwo uczelniane UTP w Bydgoszczy, Bydgoszcz.

²² A. Nowak, R. Gąsior (2017), *Integracja pozioma producentów rolnych – możliwości i bariery*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia”, nr 1.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

powołanymi raczej do skorzystania z zewnętrznych środków finansowych, a nie rynkowego działania, po czwarte, spółdzielnie dysponują zazwyczaj większym potencjałem gospodarczym, co czyni je silniejszym ogniwem łańcucha dostaw, niż grupy producentów. Spółdzielnie stanowią również element programu rządowego „Plan dla Wsi”.

Skuteczna realizacja idei rozwoju spółdzielczych form w rolnictwie wymaga spełnienia kilku warunków w tym: (i) systematycznej, długookresowej akcji edukacyjnej pozwalającej przełamać uprzedzenie polskich rolników (choć coraz mniejszej liczny) do kooperacji rynkowej, (ii) przeglądu istniejących rozwiązań prawnych z punktu widzenia identyfikacji ewentualnych przeszkód i ograniczeń zniechęcających rolników do tej formy organizacji rynkowej, (iii) prawdopodobnie utworzenia odrębnej, „dedykowanej” wyłącznie wsparciu rolników w procesie organizowania się struktury/podmiotu.

Działania zmierzające do uaktywnienia rolników w procesie rynkowego ich organizowania się, nie powinny naturalnie ograniczać się do form spółdzielczych, lecz uwzględniać także inne formy w tym grupy i organizacje producentów, lecz prawdopodobnie w nowej, zmodyfikowanej ich postaci.

Mimo niewątpliwych korzyści polscy producenci są wciąż niedostatecznie słabo zorganizowani z wyjątkiem producentów owoców i warzyw. Według stanu na dzień 30 czerwca 2018 r. uznanych organizacji producentów owoców i warzyw było w Polsce 274. Ponadto w Polsce funkcjonuje jedno zrzeszenie organizacji producentów, w skład którego wchodzi cztery uznane organizacje producentów. Organizacje producentów zrzeszają ogółem 6 766 producentów. Pomoc finansowa w Polsce na dofinansowanie funduszu operacyjnego w organizacjach producenckich wynosi 50% faktycznie poniesionych wydatków, zawartych w programie operacyjnym i 4,1% produkcji towarowej członków organizacji. Najbardziej liczne są organizacje w woj. mazowieckim i lubelskim, także w wielkopolskim i świętokrzyskim. Liczba gospodarstw (członków) zrzeszonych w organizacjach (stan na 30 czerwca 2018 r.) nie przekracza 10% łącznej liczby gospodarstw (2016 r.)²³. Za pośrednictwem grup sprzedawane jest zaledwie 5% towarowej produkcji rolnej – co jest poziomem niesatysfakcjonującym z punktu widzenia celów polityki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.²⁴

Niski poziom innowacyjności polskiego sektora przetwórczego oraz niewielkie zainteresowanie producentów rolnych korzystaniem z nowych rozwiązań technologicznych i cyfrowych

Słabą stroną polskiego sektora przetwórczego jest stosunkowo niska jego innowacyjność. Świadczy o tym niewielka liczba innowacji produktowych, procesowych, marketingowych

²³ *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, obszarów wiejskich i rybactwa w Polsce*, Warszawa, maj 2019 r., s. 174. <https://outlook.office.com/mail/sentitems/id/AQOkADY2Azg0Ni03YjQzLTO5MDQ0tYTkxZS0xODlmZDI5ZDdlZjQAEABomIFyFCFMmoD8hM0Mg8DY/sxs/AQMkADY2Azg0Ni03YjQzLTO5MDQ0tYTkxZS0xODlmZDI5ZDdlZjQARgAAA9sbNGFclDxLi62jttcom6kHANiYKFG0%2F2RDuCPQpPmXuj4AAAFt2DMAAABkEd%2F2FPn2qYT6DDlwAs3gKUAKlenUpIAAAAARIAEACCrPg4igFfQJBk3Sske2nk>

²⁴ *Strategia*, op.cit, s. 167.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

i organizacyjnych wprowadzanych przez przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego. Dodatkowo, wprowadzane innowacje często mają charakter incydentalny. Większość z nich dotyczy produktów i sposobów produkcji – zakupu nowych maszyn, środków transportu i innych urządzeń. Innowacje procesowe, organizacyjne i marketingowe, które również mogłyby przekładać się na zwiększoną wydajność i sprzedaż przedsiębiorstw tego sektora są dużo rzadsze. Wydatki na badania i rozwój przedsiębiorstw sektora, również są niewielkie. W 2017 r. Wydatki producentów żywności i napojów na badania i rozwój w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosły zaledwie 1,6 euro (dla porównania w Holandii było to 19 euro, w Irlandii 18,8 euro i w Danii 12,7 euro) (Eurostat, Nace Rev.2, 2020). Choć wydatki te wyraźnie wzrosły w ostatnim okresie (z 7,5 mln euro w 2005 r., do nieco ponad 60 mln euro w 2018 r., również dzięki środkom z funduszy strukturalnych UE), nadal wyraźnie odbiegają od wydatków przedsiębiorstw w najbardziej konkurencyjnych gospodarkach żywnościowych w Europie. Warto przy tym zaznaczyć, że działalność innowacyjna oraz w zakresie badań i rozwoju jest zróżnicowana na poziomie poszczególnych przedsiębiorstw. Podobnie jak w innych sektorach, najbardziej innowacyjne są duże oraz bardzo duże korporacje transnarodowe funkcjonujące w przemyśle spożywczym. Aktywność innowacyjna małych i średnich przedsiębiorstw jest ograniczona. W tej grupie przedsiębiorstw problemem pozostaje również niski poziom automatyzacji produkcji. W najbardziej rozwiniętych pod względem technologicznym gospodarkach zachodnieuropejskich przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego inwestują w rozwiązania pozwalające na możliwie pełną automatyzację i robotyzację produkcji. Również w innych krajach świata rośnie liczba instalacji nowoczesnych robotów przemysłowych w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego. W 2018 r. liczba nowych instalacji robotów przemysłowych w przemyśle spożywczym była wyższa o 32% w porównaniu z rokiem 2017 r. (IFR 2019). W Polsce jedynie 3% przedsiębiorstw przemysłu spożywczego wykorzystuje roboty przemysłowe, w Szwecji takich przedsiębiorstw jest 31%, w Holandii 22%, Danii 16%, Słowenii 10%, Francji 8% i Estonii 8% (dane za 2018 r., Eurostat 2020).

Relacja nakładów na działalność innowacyjną do wartości sprzedaży w przemyśle spożywczym, świadcząca o tzw. intensywności innowacji, w latach 2003-2011 wykazywała tendencję spadkową – z 2,7% i 2,8% odpowiednio w latach 2004 i 2006 do zaledwie 1,1% w 2011 r. W kolejnych latach intensywność innowacji nieco zwiększyła się (do 1,3-1,4%), ale bardziej znaczący wzrost poziomu tego wskaźnika nastąpił dopiero ostatnio – do 1,8% i 1,6% odpowiednio w latach 2015 i 2016. Mimo tego wzrostu, intensywność innowacji w polskim przemyśle spożywczym w dalszym ciągu pozostała niska, była o ok. 1 pkt proc. niższa niż w pierwszym okresie członkostwa i znacznie niższa niż w najbardziej rozwiniętych gospodarczo krajach UE (dwi-, trzykrotnie). Może to oznaczać, że działalność innowacyjna firm spożywczych nie miała dotychczas większego wpływu na rozwój produkcji tego sektora w Polsce.

Problem niskiej kultury innowacyjności tj. wąskiego zakresu współpracy biznesu z sektorem nauki we wdrażaniu innowacyjnych rozwiązań dotyczy przede wszystkim firm należących do

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

sektora MSP (w szczególności osoby zarządzające na poziomie mikroprzedsiębiorstw), w przypadku których dystans technologiczny do liderów rynku europejskiego z każdym rokiem powiększa się w znaczący sposób. Dla przykładu, w branży mleczarskiej dominuje innowacyjność o charakterze technologicznym, natomiast w przypadku branży owocowo-warzywnej i mięsnej dominuje innowacyjność o charakterze produktowym. W perspektywie zdobywania nowych rynków, kolejnych grup konsumentów wydaje się być relatywnie ważniejsza innowacyjność o charakterze produktowym. Jednak nie należy pomijać roli innowacyjności technologiczno-technicznej, bowiem można uznać, że właśnie zaplecze w postaci maszyn i urządzeń stwarza możliwości wytworzenia dodatkowej wartości dodanej i daje szansę różnicowania produktów na poszczególnych rynkach.

W zakresie gospodarstw rolnych innowacyjne technologie produkcyjne stosowane są jedynie przez największe i wyspecjalizowane gospodarstwa rolne, co wynika z niskiego potencjału ekonomicznego małych i rozdrobnionych gospodarstw. Niskie dochody z działalności rolniczej nie tylko nie dawały możliwości inwestycji w nowoczesne technologie, ale często nie pozwalały na odtworzenie majątku trwałego. Tylko gospodarstwa duże, ze względu na posiadany potencjał ekonomiczny oraz możliwości uzyskania finansowania zewnętrznego wykazywały inicjatywę w zakresie szerszego zastosowania narzędzi handlu elektronicznego w dalszych fazach łańcucha żywnościowego oraz bardziej efektywnego zarządzania procesami produkcji z wykorzystaniem systemów informatycznych – tak aby lepiej dostosować ofertę wytworzonych produktów rolnych do potrzeb rynku.

Niższa niż w UE wydajność pracy polskich firm spożywczych

Wydajność pracy w przemyśle spożywczym w Polsce w cenach bieżących w latach 2012-2018 zwiększyła się o około 23% (z 25,3 tys. euro wartości dodanej brutto na zatrudnionego w 2012 r. do 31,1 tys. euro w 2018 r.). Oznacza to, iż była niższa niż w wielu rozwiniętych krajach UE takich jak: Belgia, Holandia czy Włochy – w szczególności w podstawowych branżach produkcji żywności takich jak: przetwórstwo mięsa czy mleka, gdzie różnice w poziomach wydajności w stosunku do UE-15 są najbardziej widoczne. w obu działach tego sektora wydajność pracy wzrosła, ale w produkcji napojów wzrost ten był wyższy (o ok. 43%) niż w produkcji artykułów spożywczych (o ok. 22%). W efekcie produktywność pracy w dziale produkcji napojów była ponad dwukrotnie wyższa niż w produkcji pozostałych artykułów spożywczych (w cenach bieżących).

Niski poziom koncentracji firm spożywczych

W latach po wejściu do Unii Europejskiej zaczęły następować dynamiczne zmiany strukturalne w kierunku stopniowej konsolidacji bardzo dużej liczby rozdrobnionych podmiotów przetwórczych. Na znaczeniu zaczęły nabierać firmy duże szeroko wykorzystujące finansowanie zewnętrzne i środki pomocowe UE, a z kolei firmy mikro traciły na znaczeniu. Największe zmiany w koncentracji zaszły w latach 2004-2010, w których z rynku zniknęło około 3 tys

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

mikroprzedsiębiorstw. Największy poziom koncentracji notują branże produkcji napojów bezalkoholowych, cukiernicza (produkty *non-annex*), a także mleczarska i olejarska i spirytusowa. Mimo tego przemysł spożywczy jest wciąż gałęzią przemysłu charakteryzującą się dużym rozproszeniem i stosunkowo małym poziomem koncentracji. Wynika to głównie z niższego poziomu rozwoju technicznego tego działu i charakteru przedmiotu pracy, określonego przez specyfikę przetwarzanych surowców rolnych. Wśród istotnych cech przetwórstwa spożywczego należy wymienić także na duże jego powiązanie z rynkami lokalnymi i regionalnymi, stosunkowo krótki termin przydatności produktów do spożycia oraz często krótkie serie produkcji. Wymienione cechy produkcji żywności stwarzają szerokie możliwości prowadzenia w tym sektorze działalności przez mikro, małe i średnie firmy. Dlatego też, w kilku branżach nastąpiły procesy dekoncentracji produkcji będącej wynikiem ekspansji małych i średnich podmiotów gospodarczych – przede wszystkim w branży owocowo-warzywnej, piekarskiej i spirytusowej.

Niski poziom wykorzystania roślinnych surowców białkowych pochodzenia krajowego

Słabą stroną jest również niedostateczny poziom produkcji roślinnych surowców białkowych i następnie ich wykorzystania w przetwórstwie paszowym do produkcji pasz, co wychodziłoby naprzeciw rosnącemu zainteresowaniu konsumentów żywnością krajowej produkcji pochodzenia zwierzęcego od zwierząt żywionych paszami lokalnymi. Wciąż są bardzo słabe powiązania między produkcją roślinną i zwierzęcą na poziomie gospodarstw rolnych (rośliny strączkowe pastewne na nasiona są uprawiane głównie na własne potrzeby gospodarstw) natomiast nie są wykorzystywane do produkcji pasz na powszechnie (lub na dużą skalę).

Od roku 2010 w Polsce realizowane są programy wsparcia produkcji roślin białkowych, ale zainteresowanie przemysłu paszowego krajowym białkiem jest wciąż nieznaczące. Przyczyną małego zainteresowania rodzimymi źródłami białka upatruje się w dominującej obecności na krajowym rynku paszowym, konkurencyjnej pod względem jakościowym oraz marketingowym, importowanej śruty sojowej, oraz w bardzo słabej organizacji produkcji jednorodnych partii materiału roślinnego (nasion) dla przetwórstwa paszowego. Uzyskanie niezbędnych ilości białka paszowego, które mogłyby wzbudzić zainteresowanie przemysłu paszowego (jednorodne partie), wymaga podjęcia działań organizacyjnych i marketingowych. Około 80% krajowego rocznego zapotrzebowania na białko pochodzi z importu osiągając wartość nawet do ok. 4 mld zł w zależności od roku i cen na światowych rynkach. Rodzi to zagrożenie wynikające z dwóch przyczyn tj. głównymi eksporterami (72%) śruty sojowej są Argentyna, Brazylia i USA a 65% światowej produkcji soi importują Chiny. o światowym rynku śruty sojowej decydują 3-4 koncerny. Zwiększenie produkcji białka z rodzimych źródeł przekłada się tzw. bezpieczeństwo białkowe.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Szanse

Przyspieszenie procesów koncentracji w rolnictwie poziomej i pionowej

Do ważnych kierunków wzmocnienia pozycji rolników należy zaliczyć ich zwiększony udział w różnych formach kooperacji i współdziałania. Kluczowa forma takiej kooperacji to uznane organizacje producentów i grupy producentów rolnych. Teoretycznym uzasadnieniem dla tej formy organizacji rynku jest wzmocnienie pozycji rolników wobec postępującej szybko konsolidacji przemysłu rolno-spożywczego oraz powstawania w efekcie struktur oligopolistycznych oraz oligopsonistycznych²⁵. Można bowiem zakładać, że grupa kilkunastu/kilkudziesięciu rolników działając wspólnie będzie w stanie wynegocjować korzystniejsze warunki transakcji, niż pojedynczy rolnik. z drugiej strony struktura taka rodzi także określone problemy. Są one związane przede wszystkim z koniecznością przekonania wszystkich członków grupy do konkretnego rozwiązania. Jest to trudne szczególnie w warunkach polskich, gdzie okres gospodarki socjalistycznej i przymusowa kooperacja pozostawiły wśród rolników uraz do jakichkolwiek form współpracy na rzecz działania indywidualnego²⁶. Wymaga to działań na rzecz przełamania braku zaufania rolników polskich do współpracy produkcyjnej i rynkowej. Nadzieję taką dają pozytywne przykłady wspólnego działania i nowe pokolenia rolników, którzy nie pamiętają praktyk przeszłości i wykazują bardziej otwartą postawę na współpracę. Duża rola w podtrzymaniu tych skłonności w polityce państwa, doradztwie rolniczym oraz różnych formach edukacji, ukazujących korzyści z takiej współpracy.

W konsekwencji powyższych zjawisk wprawdzie liczba grup producentów rolnych w Polsce wzrosła z 8 w 2001 r. do 1391 w 2013 r., lecz po tym okresie następuje już systematyczny ich spadek. W 2017 r. było to 1009 grup i tylko 791 w 2019 r. (Aneks Tabela 1). Ogółem na 2028 zarejestrowanych od momentu wejścia w życie ustawy z 2000 r. o grupach producentów rolnych, zlikwidowano 1237 grupy, czyli 60,1%. Udział gospodarstw rolnych uczestniczących w tej formie kooperacji pozostał niewielki, bo do grup należy zaledwie 12,5 tys. gospodarstw (członków grup producentów rolnych), czyli około 0,9% ogółu gospodarstw rolnych²⁷.

Najmniej trwale pozostają grupy małe (5-7 członków). Bardziej trwale pozostają grupy o większej liczbie członków (10 i więcej), które to powinny stanowić cel wsparcia w ramach nowej WPR. Wymaga to naturalnie dodatkowych szkoleń, zaangażowania doradców rolnych lecz także zabezpieczenia administracyjnego przed wykorzystywaniem takich form organizacji rynku przez podmioty zainteresowane wyłącznie pozyskaniem środków pomocowych.

Z prowadzonych w Polsce badań wynika²⁸, że programy stymulujące rolników do zrzeszania się powinny iść w parze z instrumentami ograniczającymi wahania cen produktów rolnych. Przykładami takich instrumentów mogą być programy wspierające kontraktację pomiędzy

²⁵ A. Chlebicka, J. Fałkowski, T. Wołek (2009), *Powstawanie grup producentów rolnych a zmienność cen*, „Zagadnienia ekonomiki rolnej”, nr 2, s. 64.

²⁶ J. Fałkowski, A. Chlebicka, B. Łopaciuk-Goncaryk (2017), *Social relationships and governing collaborative actions in rural areas: Some evidence from agricultural producer groups in Poland*, „Journal of Rural Studies”, nr 49, s. 114.

²⁷ W edług GUS w 2017 r. było 1,385 mln gospodarstw rolnych powyżej 1 ha.

²⁸ A. Chlebicka, J. Fałkowski, T. Wołek (2009), *Powstawanie grup producentów...* op., cit., s. 12.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

rolnikami a przemysłem przetwórczym lub też programy promujące ubezpieczenia od zmian cen.

W ocenie szans rolników na poprawę swojej pozycji rynkowej należy również wskazać na możliwości zakładania przez producentów rolnych, już wyżej wskazanych, uznanych organizacji producentów, ich zrzeszeń i organizacji międzybranżowych Działają na jednolitych zasadach w całej Unii Europejskiej, a ponadto mają możliwość podejmowania szeregu działań rynkowych wyłączonych z zasad konkurencji, jak również mogą podejmować działania kryzysowe.

Wchodzenie rolników w wyższe etapy łańcucha dostaw oraz przyspieszenie procesów koncentracji w rolnictwie

Szanse, jakie istnieją w zakresie poprawy pozycji rolników w łańcuchu wartości, wynikają ze wzmocnienia zjawisk korzystnych, lecz jeszcze bardziej z eliminacji słabych stron i zagrożeń.

W przypadku polskiego rolnictwa, do kluczowych w zakresie uwarunkowań produkcyjnych należy zaliczyć: (1) przyspieszenie procesów koncentracji podaży w rolnictwie i wzrost skali potencjału pojedynczego gospodarstwa rolnego oraz (2) wchodzenie rolników w etapy łańcucha dostaw zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie konsumentów, z wykorzystaniem zorganizowanych form handlu (3) poszerzenie asortymentu produktów rolnych (4) zwiększenie wolumenu sprzedaży.

Realizacja pierwszego warunku wymaga jednak silniejszego ukierunkowania polityki rolnej w kierunku preferencji dla producentów rolnych chcących prowadzić swoją działalność w ramach wspólnych struktur gospodarczych (dołączanie do istniejących lub zakładanie nowych grup producentów rolnych, uznanych organizacji producentów, spółdzielni itd.), jak również inicjowania działań mających na celu ukierunkowanie wsparcia dla mniejszych gospodarstw na bardziej niszowe/alternatywne kierunki uprawy i chowu (zioła, warzywa, owoce miękkie, drobne zwierzęta, wstępne przetwórstwo itd.).

Drugi kierunek zakładający zbliżenie rolnika do konsumenta, wymaga całego szeregu działań, które częściowo już są realizowane. Odnoszą się one w pierwszej kolejności do rozbudowy rolniczej infrastruktury logistycznej (magazyny, składy, infrastruktura rolno-spożywczych rynków hurtowych, bazarowa, targowa, elektroniczne platformy handlowe, itd.), w tym w zakresie kompleksowego kompletowania produktów (przechowywania, etykietowania, przygotowywania do sprzedaży). Działaniom tym jako nierozzerwalny, a jednocześnie równoległy proces muszą towarzyszyć szerokie akcje uświadamiające, promujące i edukacyjne w zakresie korzyści z uczestnictwa w takich formach rynkowych. W formach zakładających systematyczne organizowanie się rolników w różnych instytucjach rynkowych (grupy producentów rolnych, uznane organizacje producentów, spółdzielnie), pozwalające na zwiększenie siły przetargowej producenta rolnego i tym samym zajęcie korzystniejszej pozycji w łańcuchu żywnościowym, a także możliwość wchodzenia tych podmiotów w kolejne ogniwa łańcucha wartości poprzez uczestnictwo w przetwórstwie i handlu produktami rolnymi. Daje to podstawę do poprawy pozycji rolników w stosunku do firm spożywczych oraz handlowych.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Inny potrzebny obszar aktywności to coraz szersze uczestnictwo rolników w krótkich i lokalnych łańcuchach dostaw. Skracanie liczby ogniw łańcucha żywnościowego i zbliżenie rolnictwa do końcowego odbiorcy jest drugą – poza rozszerzeniem współpracy – możliwością zwiększenia udziału rolników w wartości dodanej. Szansą są krótkie łańcuchy dostaw, w tym rozwój zorganizowanych form handlu, które aktywnie kształtują i wspierają miejsca pracy w regionach, ich żywotność i spójność. Również ich ślad środowiskowy i zależność od ofert korporacyjnych są niższe. Geograficzna i społeczna bliskość do producenta rolnego i jego gospodarstwa ułatwia (ponownie) odkrycie, jak przebiega produkcja żywności. Po stronie producenta, krótkie łańcuchy dostaw umożliwiają bardziej sprawiedliwe wynagrodzenie poprzez lepszą kontrolę cen²⁹.

Wzrost znaczenia krótkich lokalnych łańcuchów dostaw

Krótkie łańcuchy dostaw zmniejszają również potrzebę przechowywania i pakowania żywności, jak również zależności od sektora rolno-przemysłowego. Społeczności wiejskie zachowują lub zyskują nowe miejsca pracy w gospodarstwach rolnych, w przetwórstwie i lokalnej dystrybucji, mając wówczas możliwość pozostania w regionie. Dobrze prosperujące, lokalnie zorganizowane krótkie łańcuchy dostaw mogą być również istotną atrakcją, zwłaszcza w czasach rosnącej turystyki kulinarnej. Łańcuchy te powinny być aktywnie promowane i wspierane przez środki regionalne i lokalne. Regiony i społeczności muszą zapewnić ramy działania dla krótkich łańcuchów dostaw, takie jak przystępne cenowo targowiska i rolno-spożywcze rynki hurtowe czy ułatwianie współpracy między producentami. Poprzez swoją rolę dużych klientów (szkoły, szpitale itp.) powinny mieć możliwość nadania priorytetu krótkim łańcuchom dostaw³⁰.

Można wskazać wiele korzyści natury ekonomicznej, społecznej i środowiskowej wynikających z popularyzowania krótkich łańcuchów dostaw, w tym:

- rozszerzenie asortymentu produktów lokalnych oraz zapewnienie nowych miejsc pracy i podtrzymanie ich, zwłaszcza na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (np. górskich),
- pogłębianie się powiązań producentów z konsumentami. Oparcie ich na zaufaniu i wzajemnym porozumieniu często kończy się zawiązaniem trwałego partnerstwa, polegającego na aktywnym włączeniu nabywców żywności w procesy produkcyjne, np. poprzez tworzenie i utrzymanie przez nich lokalnych systemów żywnościowych oraz krótkich łańcuchów dostaw w danym rejonie,
- propagowanie lokalnych, tradycyjnych czy sezonowych produktów pogłębia spójność społeczną (konsumentów, producentów i sprzedawców), a także przyczynia się do poprawy stanu środowiska naturalnego. Im krótszy jest łańcuch dostaw, tym łatwiej jest

²⁹. Euractiv (2018), *Lokalne smakuje lepiej: Krótkie łańcuchy dostaw*, Raport specjalny, 25-29 czerwiec.

³⁰. Tamże.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

zachować i przekazać autentyczność i oryginalność żywności, jeśli chodzi o jej przynależność kulturową, tradycyjne metody produkcji i pochodzenie składników.

W przypadku krótkich łańcuchów dostaw producenci są w stanie lepiej i szybciej reagować na potrzeby konsumentów, oferując im produkty znanego pochodzenia, w odpowiednich ilościach, często po niższych cenach.

Konsumpcja produktów lokalnych wiąże się z ograniczeniem skali przewozu żywności, co przekłada się na niższe koszty jej dostarczenia oraz mniejszą emisję spalin³¹.

Wsparcie sprzedaży bezpośredniej i rolniczego handlu detalicznego (RHD) jest kluczowym elementem rządowego programu „Plan dla Wsi”. Kluczowe znaczenie ma również wsparcie w zakresie rozwoju działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej (MOL).

Powyższym działaniom muszą towarzyszyć przedsięwzięcia na rzecz wzmocnienia rolniczych struktur rynkowych, rozbudowa systemów monitorowania rynku na wzór EU Market Observatories³², dla głównych rynków ważnych dla polskiego rolnictwa oraz stała działalność edukacyjna.

Ważnym i zyskującym na znaczeniu obszarem potencjalnej poprawy pozycji rolników w łańcuchach dostaw jest rozwój produkcji żywności wysokiej jakości, w tym w ramach systemów jakości.

Wysoka jakość polskiej żywności jest konsekwencją zarówno jakości surowców do jej produkcji jak i technologii przetwórczych oraz szerokiego użycia przekazywanych z pokolenia na pokolenie receptur.

O jakości surowców rolnych używanych do produkcji żywności w tym ich walorach odżywczych i zdrowotnych świadczy przede wszystkim skala stosowania w rolnictwie chemii rolnej (nawozy, środki ochrony roślin - ŚOR). Średnie zużycie substancji aktywnej zawartej w ŚOR w krajach UE wynosi 3,1 kg (2017 r.). W wielu krajach jak Holandia, Belgia, Włochy, Portugalia przekracza 5,0 kg. W e Francji. Hiszpanii i Niemczech jest to 3,6-4,0 kg. W Polsce 2,2 kg czyli o 28% mniej niż wynosi średnia unijna³³. Tak więc u wszystkich największych unijnych producentów żywności zużycie ŚOR jest 2.0-2.5-krotnie wyższe, niż w polskim rolnictwie.

Z kolei zużycie nawozów mineralnych ukształtowało się na poziomie 129,7 kg NKP/1 ha UR (2018/2019) i było wyższe od średniej unijnej. Warto jednak podkreślić, że w ciągu ostatnich trzech lat poziom ten spadł o 7,5% w tym nawozów azotowych o 14,0%³⁴. W wielu

³¹ J. Michalczyk (2017), *Znaczenie lokalnej żywności oraz krótkich łańcuchów dostaw w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Unii Europejskiej*, „Ekonomia Międzynarodowa”, nr 17, s. 5-20.

³² https://ec.europa.eu/agriculture/market-observatory_en.

³³ Rynek środków produkcji dla rolnictwa. Stan i perspektywy (2020), „Analizy rynkowe”, nr 47, IERiGŻ-PIB, Maj, ss. 20-21.

³⁴ Tamże, s. 15

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

województwach jak, małopolskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie, czy lubuskie, produkujących surowce rolne do wytwarzania żywności tradycyjnej i wysokiej jakości, zaledwie co drugie gospodarstwo stosuje nawozy mineralne³⁵.

Polska dysponuje wyjątkowo bogatą tradycją kulinarną. W powszechnym użyciu są tradycyjne, w wielu przypadkach sięgające XIX i XVIII w. przepisy i receptury. Zbiorem takich przepisów jest prowadzona przez Ministra Rolnictwa *Lista produktów tradycyjnych*, na której zarejestrowano prawie 2000 produktów (czerwiec 2020 r.)³⁶. z kolei na liście produktów wyróżnionych znakiem „Jakość Tradycja”, przyznawanych przez Polską Izbę produktu Regionalnego i Lokalnego znajduje się aktualnie 334 produkty (lipiec 2020)³⁷. Ponadto istnieją cały szereg znaków jakości przyznawanych przez organizacje i stowarzyszenia producentów, jak PDŻ (Poznaj Dobrą Żywność), QAFP (Quality Assurance for Food Products), PQS (Pork Quality System), QMP (System Quality Meat Program), Teraz Polska, Jakość Tradycja, itd.

Program Poznaj Dobrą Żywność (PDŻ) to program Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który od lat służy informowaniu konsumentów o produktach żywnościowych wysokiej jakości. Jego celem jest motywowanie producentów i przetwórców żywności do podnoszenia jakości swoich wyrobów. Znak PDŻ przyznawany jest tylko wyrobom, które spełniają wysokie kryteria, opracowane przez Kolegium Naukowe ds. jakości produktów żywnościowych. Znakiem Poznaj Dobrą Żywność wyróżnionych jest 478 produktów produkowanych przez 106 przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego.

Rosnąca świadomość ekologiczna konsumentów i rolników

Czynnikiem, który przesądza o wysokiej jakości polskiej żywności jest paradoksalnie niski poziom koncentracji agrobiznesu w rolnictwa i przetwórstwa. Mała skala produkcji oraz wytwarzanie na lokalny rynek z jednej strony są gwarancją zróżnicowania smakowego oraz wyjątkowych walorów spożywczych, z drugiej determinują wręcz „wymuszają” dbałość o jakość produktów kierowanych w przewadze nie na anonimowy, lecz spersonalizowany rynek. Odbiorcą nie jest bowiem tzw. masowy odbiorca, lecz konsument bardziej świadomy oraz odbiorca „z sąsiedztwa” zainteresowany zakupem produktów o wyższej jakości.

Do kategorii tej z reguły zalicza się żywność ekologiczną, regionalną i tradycyjną³⁸. Popyt na ten rodzaj żywności systematycznie wzrasta. Podaż żywności ekologicznej na rynku unijnym kształtuje się na przeciętnym poziomie 6%. Zbliżony do tego jest także udział w sprzedaży żywności tradycyjnej i regionalnej³⁹. Problem w tym, że sektor gospodarstw ekologicznych w ostatnich latach się skurczył. Liczba gospodarstw ekologicznych spadła z 26,6 tys. W 2013

³⁵ Tamże, s 15.

³⁶ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/lista-produktow-tradycyjnych12>.

³⁷ http://www.produktyregionalne.pl/edc_media/List/Item-33/TinyFiles/Tabela-jt-www-lipiec-2020.pdf.

³⁸ Kowalczyk S., Krzyżanowski J., Kwasek M. (2018), z *badania nad rolnictwem społecznie zrównoważonym [47]. Zrównoważone systemy żywnościowe*, seria „Monografie Programu Wieloletniego”, red. naukowa M. Kwasek, nr 83, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 2018, s. 54.

³⁹ Tamże, s. 69 i 80.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

r. do 19,2 tys. W 2018 r.⁴⁰. W następstwie tego liczba gospodarstw ekologicznych w 10 województwach na 16 nie przekracza 1,0 tys. (Aneks Tabela 2).

W Unii Europejskiej w 2017 r., według danych Eurostatu, działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego prowadziło ponad 305,6 tys. producentów rolnych. Najwięcej gospodarstw było we Włoszech (66,8 tys.). Ponad 30 tys. ekologicznych producentów rolnych zarejestrowanych było w Hiszpanii (37,7 tys.) i Francji (36,7 tys.), w Niemczech (29,8 tys.), Grecji (27,8 tys.), Austrii (25,0 tys.) i Polsce (20,3 tys.)⁴¹.

Udział gospodarstw ekologicznych w Polsce w ogólnej liczbie gospodarstw waha się od 0,2% w województwie opolskim i 0,3% w śląskim do 8,8% w warmińsko-mazurskim i 7,5% w zachodniopomorskim (Aneks Tabela 3). z uwagi na większą pracochłonność upraw ekologicznych w stosunku do konwencjonalnych, ten kierunek produkcji powinien być promowany szczególnie w województwach „rolniczych” o rozdrobnionej strukturze rolnej jak: świętokrzyskie, podkarpackie, śląskie i łódzkie. Natomiast w latach 2017--2018 liczba gospodarstw ekologicznych zwiększyła się nieznacznie jedynie w czterech województwach, tj. mazowieckim (o 69 gospodarstw), lubelskim (o 44), łódzkim (o 14) i opolskim (o 4). Produkty ekologiczne są jednym z najdynamiczniej rozwijających się segmentów rynku żywnościowego w większości krajów unijnych. Tym samym, w warunkach polskich wymagane jest większe wsparcie tego kierunku oraz ukazanie korzyści z jego rozwoju zarówno dla rolników, jak i konsumentów.

Wzrost znaczenia produkcji wyrobów regionalnych i tradycyjnych

Kolejnym kierunkiem dającym szanse na zwiększenie udziału rolników w wartości dodanej jest produkcja wyrobów regionalnych i tradycyjnych. Wyznacznikiem potencjału poszczególnych województw, w tym zakresie może być m.in. liczba produktów zarejestrowanych na liście Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi (Aneks, Tabela 4). W trzech województwach liczba tych produktów aktualnie przekracza 200: podkarpackie (241), małopolskie (220) i lubelskie (216), w kolejnych czterech – 100 produktów: pomorskie (179), mazowieckie (147), łódzkie (146) i śląskie (145). Na przeciwległym biegunie plasują się województwa z około 50 produktami i mniej, jak: warmińsko-mazurskie (43), dolnośląskie (52) i zachodniopomorskie (54). Wsparcia ze strony organów administracji wojewódzkiej, w tym instytucji rolnych wymagają przede wszystkim rolnicy z województw, gdzie takich produktów zarejestrowano poniżej 100.

Pomimo rosnącej popularności wskazanych wyrobów wciąż niską aktywność w zakresie promocji oraz rozwoju sektora produktów regionalnych i tradycyjnych notuje się także w odniesieniu do udziału Polski w unijnym systemie tych produktów. Na ogólną liczbę 1460 produktów zarejestrowanych w unijnym systemie chronionych nazw pochodzenia i chronionych oznaczeń geograficznych oraz systemie gwarantowanych tradycyjnych specjalności znajdują się tylko 42 polskie produkty, co stanowi zaledwie 2,9% ogółu zarejestrowanych. W rejestrze produktów tradycyjnych wpisanych na listę Ministra Rolnictwa

⁴⁰. IJHARS (2019), *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2017-2018*, Warszawa, s. 23.

⁴¹. Tamże, s. 36.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

i Rozwoju Wsi aktualnie znajduje się 1936 produktów⁴². Lista ta jest natomiast naturalnym rezerwuarem potencjalnych produktów kwalifikujących się do rejestracji w systemie unijnym. A więc w systemie zapewniającym ochronę rynkową produktu, czego nie zapewnia wpis na listę Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Szersze wykorzystanie roślinnych surowców białkowych pochodzenia krajowego w produkcji gotowej paszy

Kolejnym kierunkiem dającym szansę na zwiększenie udziału rolników w wartości dodanej produkcji rolnej jest wkład w budowanie bezpieczeństwa białkowego poprzez produkcję roślinnych surowców białkowych na potrzeby wytwarzania pasz, w których źródłem białka jest białko roślinne rodzimej produkcji niemodyfikowane genetycznie. Obecnie obserwowane są trendy konsumenckie ku spożywaniu produktów krajowych wytwarzanych tradycyjnymi sposobami oraz bez udziału organizmów modyfikowanych genetycznie. Od 1 stycznia 2020 obowiązują przepisy ustawy z dnia 13 lipca 2019 r. o oznakowaniu produktów wytworzonych bez wykorzystania organizmów genetycznie zmodyfikowanych jako wolnych od tych organizmów, które umożliwiają producentom znakowanie produktów wytwarzanych w kraju jako „wolne od GMO”. Znakowanie to jest odpowiedzią na postulaty społeczeństwa domagającego się prawa wyboru⁴³ oraz wynika z potrzeby wzmocnienia promocji polskich produktów, szczególnie artykułów rolno-spożywczych i produktów pochodzenia zwierzęcego, które są wytwarzane bez udziału organizmów modyfikowanych genetycznie, zaś ich produkcja opiera się np. o pasze produkowane z rodzimych źródeł białka roślinnego. Rośliny strączkowe mogą być wykorzystywane jako surowiec do produkcji pasz treściwych, zielonki i nawozu zielonego. Rośliny strączkowe charakteryzują się najwyższą ze wszystkich gatunków roślin uprawnych zawartością białka w nasionach, która waha się od 20% (groch) do 45% (łubin żółty), a niektóre gatunki zawierają również dużo tłuszczu (soja, łubin biały). Nasiona roślin strączkowych mogą być wykorzystywane w żywieniu drobiu i trzody chlewnej bez konieczności stosowania w gospodarstwach specjalnych zabiegów do obróbki nasion. Zgodnie z zaleceniami udział roślin zwiększających żywność gleby w ogólnej powierzchni gruntów rolnych powinien wynosić co najmniej 20% powierzchni⁴⁴. Struktura zasiewów w Polsce wskazuje na zdecydowanie niższe wartości tego wskaźnika. Różnorodna struktura zasiewów, uwzględniająca rośliny strączkowe, determinuje możliwości poprawnego zmianowania roślin, a także bioróżnorodność w agroekosystemach⁴⁵.

Dzięki zdolności asymilacji azotu atmosferycznego strączkowe uprawiane w międzyplonach na zielone nawozy wnoszą do gleby około 4-8 ton suchej masy i do 150 kg/ha azotu. Dzięki

⁴². Stan na 28.11. 2019 r.

⁴³. Raport „Znakowanie żywności wolnej od GMO propozycja dla Polski”. Raport przygotowany w ramach inicjatywy „Wolne od GMO? Chcę wiedzieć” podczas realizacji projektu „Chcemy wiedzieć – projekt partycypacji obywateli na rzecz wprowadzenia systemu znakowania żywności wolnej od GMO” przez Federację Zielonych – Grupę Krakowską i Instytut Spraw Obywatelskich. Rok 2015.

⁴⁴. Harasim, A. (2006), *Przewodnik ekonomiczno-rolniczy w zarysie*. IUNG-PIB, Puławy.

⁴⁵. B. Feledyn-Szewczyk, 2016, *Bioróżnorodność jako wskaźnik monitorowania stanu środowiska*, w: Problemy produkcji rolniczej w Polsce w kontekście ich oddziaływania na środowisko, nr 47(1), IUNG-PIB w Puławach, s. 108.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

temu obniżane są koszty stosowania nawozów azotowych w gospodarstwach. Polepszają strukturę i jakość gleby dzięki resztkom poźniwnym, poprawiają stosunki powietrzno-wodne dzięki głębokiemu i silnemu systemowi korzeniowemu, co ułatwia rozwój korzeni roślin następczych oraz poprawia stan fitosanitarny gleby. Dzięki stosowaniu strączkowych w zmianowaniu ogranicza się choroby przenoszone za pośrednictwem gleby. Niniejsze ma wpływ na obniżenie kosztów uprawy, stosowane zabiegi agrotechniczne, zmniejsza zużycie paliwa oraz środków ochrony roślin.

Zagospodarowanie biomasy rolniczej i żywnościowych produktów ubocznych w cyklu zamkniętym

Jednym z podstawowych źródeł biomasy jest produkcja rolnicza, która jest wykorzystywana w pierwszej kolejności do celów żywnościowych. Obecnie, poza produkcją żywności, biomasę najczęściej wykorzystuje się w Polsce do celów energetycznych. Kluczowe jest, aby biomasa była jak najdłużej utrzymywana w zamkniętym obiegu gospodarczym, jej wartość była maksymalizowana, a działania koncentrowane w zakresie tworzenia lokalnych łańcuchów wartości.

Upowszechnienie umów kontraktacji i umów na dostawy pomiędzy producentami rolnymi, grupami i zakładami przetwórczymi

Sektor rolno-żywnościowy wykazuje także znaczący potencjał poprawy pionowej integracji gospodarstw rolnych z sektorem przetwórstwa produktów rolnych. Rozwinięta współpraca w tym zakresie występuje w zasadzie tylko w branży mleczarskiej, w której duży udział mają spółdzielcze przedsiębiorstwa oraz obecnie silnie zintegrowanej branży drobiarskiej (produkcja drobiu, pasz oraz ubój). Pozioma i pionowa integracja w sektorze będzie bardzo korzystna ze względu na rosnące efekty skali działalności gospodarczej, redukcję kosztów transakcyjnych oraz efektywną promocję produktów na rynku krajowym i zagranicznym oraz wzmocni pozycję negocjacyjną rolników w stosunku do sieci hipermarketów i dyskontów. Istotnym elementem efektywnej pionowej integracji gospodarstw rolnych z przemysłem spożywczym jest wdrożenie systemu długoterminowych umów kontraktacyjnych na dostawę surowców rolnych. Doświadczenia w tym zakresie były zdobywane w ramach realizowanych dotychczasowych programów pomocowych UE, w których pomimo braku wymogów wynikających z przepisów UE, strona polska w każdym PROW wymagała od sektora przetwórstwa i sprzedaży hurtowej produktów rolnych, konieczności podpisywania umów długoterminowych na dostawy surowców, zapewniając w ten sposób korzyści dla producentów rolnych.

Pozytywnym przykładem powiązań sektora rolnego i przetwórczego stanowią spółdzielnie mleczarskie. Stanowią 62% wszystkich mleczarni w kraju, mając udział w skupie mleka na poziomie 72%. Spółdzielnie mleczarskie są nie tylko głównymi podmiotami skupującymi mleko od producentów tego surowca, zapewniając rolnikom zbyt produktów rolnych i umacniając ich pozycję na rynku od wielu lat, ale także ważnym ogniwem łańcucha wytwórczego na rynku mleka w dostarczaniu produktów mleczarskich dla konsumentów.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Mimo spadku liczby spółdzielni mleczarskich wciąż pozostają one dominującą formą w przetwórstwie mleka. W 2017 r. należało do nich 61% wszystkich zakładów mleczarskich w kraju.

W każdym województwie występują spółdzielcze zakłady mleczarskie, od kilku do 26 w województwie wielkopolskim. Ich udział w liczbie zakładów regionu w 2017 r. wahał się od 40% do 83% i przewyższał udział innej formy mleczarni w 11 regionach kraju. Koncentracja spółdzielni utrzymuje się w pasie od Polski wschodniej (warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie) przez centralną (mazowieckie, łódzkie, wielkopolskie, kujawsko-pomorskie) po województwo małopolskie i śląskie. W regionach tych znajduje się 83,1% bazy spółdzielczej, (83,7% w 2013 r.). Większość zakładów spółdzielczych (ponad 62%) w 2017 r oferowała szeroki asortyment wyrobów mleczarskich (od pięciu do ośmiu produktów), ale jest to wyraźnie mniejszy udział niż w 2013 r. (74%). Rośnie zatem specjalizacja i już prawie co trzeci podmiot oferuje nie więcej niż cztery rodzaje produktów. Jednak to spółdzielcze zakłady oferują podstawowy dla wielu konsumentów asortyment, tj. mleko płynne, sery świeże, śmietanę, masło i napoje mleczne. Spółdzielnie mleczarskie w 2017 r. stanowiły od 71% do 83% producentów wymienionych produktów. Także w przypadku innych wyrobów gotowych, udział spółdzielczych zakładów jest istotny (od 44% do 71%).

Dobrze funkcjonujący sektor spółdzielczości mleczarskiej w Polsce jest naturalnym, bo potwierdzonym historycznym doświadczeniem i tradycją, integratorem rynku rolnego. Jednocześnie pełni ważną funkcję nie tylko gospodarczą, ale także społeczną, zapewniając trwałą dostępność do żywności w każdym regionie kraju⁴⁶.

Dalszy wzrost znaczenia sektora przetwórstwa (mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa - MŚP) jako głównego odbiorcy produktów rolnych na poziomie lokalnym.

Mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa prowadzące działalność w sektorze przetwórczym odgrywają kluczową rolę w zakresie odbioru i zagospodarowania surowców rolniczych na poziomie lokalnym. Dotyczy to przede wszystkim sektora pierwotnego przetwarzania produktów rolnych w ramach produktów objętych Załącznikiem 1 do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Z danych Agencji Płatniczej (ARiMR) wynika, iż według stanu na grudzień 2020 r., w ramach realizacji zobowiązań beneficjentów (zakłady przetwórcze) dotyczących długoterminowych umów na dostawy, zawieranych bezpośrednio z producentami rolnymi (w tym grupami producentów rolnych) w okresie programowania 2014-2020, podmioty przetwórcze podpisały i realizują ponad 45 tys. umów na zakup surowców do przetwarzania. Mając na uwadze relatywnie dużą liczbę zakładów przetwórstwa spożywczego o zróżnicowanej specjalizacji i bliskość samego rynku zbytu można stwierdzić, iż pozwala to producentom rolnym na wybór najkorzystniejszej oferty w zakresie zakupu ich produkcji.

⁴⁶ M. Zuba-Ciszewska (2020), *Rola spółdzielni w zapewnieniu dostępności żywności w Polsce – na przykładzie produktów mleczarskich*, „Wieś i Rolnictwo”, 1(186), s. 93-119.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Zwiększenie zainteresowania segmentami produkcji prozdrowotnej, minimalnie przetworzonej i gotowej do spożycia

Wielką szansą dla rozwoju sektora przetwórczego jest także dalsze zwiększenie zainteresowania konsumentów segmentami żywności:

- prozdrowotnej (w tym funkcjonalnej),
- ekologicznej,
- minimalnie przetworzonej (metody tradycyjne).

Poza oczywistymi walorami użytkowymi i zdrowotnymi tego typu żywności, przynosi ona zdecydowanie wyższe marże przetwórcze dla producentów żywności. Rynek żywności wygodnej jest rynkiem dużym i nadal rosnącym, co jest związane ze stałym wzrostem zaangażowania Polaków w realizację zadań zawodowych. Najszybciej następuje wzrost sprzedaży gotowych dań mrożonych. Dynamiczny rozwój rynku dań gotowych w połowie poprzedniej dekady sprawił pojawienie się wielu nowych producentów i wzrost konkurencji. Innowacje produktowe w zakresie żywności wygodnej cieszą się dużą popularnością szczególnie wśród ludzi młodych, z natury otwartych na nowości oraz światowe trendy. w tej grupie do najbardziej perspektywicznych należy zaliczyć produkty:

- produkty tzw. wygodne – gotowe do spożycia lub wstępnie przygotowane do spożycia,
- wzbogacone o składnik prozdrowotny (witamin, mikroelementów, błonnika, nienasyconych kwasów tłuszczowych, probiotyków i prebiotyków, antyoksydantów, kwasów OMEGA-3);
- produkt z usuniętym składnikiem szkodliwym dla zdrowia lub ze zmniejszoną zawartością tego składnika (np. soli, cukru, tłuszczów, nasyconych kwasów tłuszczowych),
- produkt poprawiający biodostępność jakiegoś korzystnego składnika (np. produkt z dodatkiem inuliny⁴⁷, poprawiającej wykorzystanie przez organizm składników mineralnych, zwłaszcza wapnia).

Przemiany jakościowo-strukturalne w nawykach żywieniowych Polaków wynikają przede wszystkim ze wzrostu zamożności społeczeństwa, postępującej edukacji żywieniowej i zdrowotnej konsumentów, a także przejmowania stylu życia i wzorców konsumpcji od społeczeństw innych krajów.

Żywność ekologiczna oraz tzw. żywność BIO staje się grupą produktów coraz częściej poszukiwanych na rynku. Dlatego do innowacji można zaliczyć jedynie certyfikowane

⁴⁷ Zgodnie z Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1333/2008 z dnia 16 grudnia 2008 r. W sprawie dodatków do żywności „dodatek do żywności” oznacza każdą substancję, która w normalnych warunkach ani nie jest spożywana sama jako żywność, ani nie jest stosowana jako charakterystyczny składnik żywności, bez względu na swoją ewentualną wartość odżywczą, której celowe dodanie, ze względów technologicznych, do żywności w trakcie jej produkcji, przetwarzania, przygotowywania, obróbki, pakowania, przewozu lub przechowywania powoduje, lub można spodziewać się zasadnie, że powoduje, iż substancja ta lub jej produkty pochodne stają się bezpośrednio lub pośrednio składnikiem tej żywności. Zgodnie z rozporządzeniem, za dodatki do żywności nie uważa się inuliny. [Dz.U. UE, 31.12. 2008, L354/20].

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

produkty żywnościowe, których certyfikaty gwarantują, iż uprawa surowców, procesy przetwórcze i dystrybucja były prowadzone wyłącznie w sposób ekologiczny. Surowce muszą więc pochodzić z gospodarstw z niezanieczyszczonych regionów, muszą być uprawiane bez użycia nawozów sztucznych, środków ochrony roślin itp. oraz przetwarzane wyłącznie za pomocą technologii ekologicznych (np. bez sztucznych dodatków polepszających) w regularnie kontrolowanych przedsiębiorstwach przetwórczych. Produkcja i przetwórstwo żywności w gospodarstwach rolnych nie tylko stanowi możliwość efektywnego wykorzystania czynników i osiągania dochodów, ale również jest elementem lokalnego rozwoju. Liczba przetwórci ekologicznych w Polsce wzrosła w ciągu ostatniej dekady dziesięciokrotnie z 55 w 2004 r. do 540 w 2015 r., osiągając tempo wzrostu na poziomie 35 proc. Według prognoz branżowych wynika, że udział żywności ekologicznej w polskim rynku spożywczym kształtuje się na poziomie około 0,3 proc., ale do 2030 roku rynek ekożywności ma się rozwijać w tempie 20 proc. rocznie, czemu sprzyjać będzie przede wszystkim wzrost zamożności populacji.

Do grupy żywności minimalnie przetworzonej należą przede wszystkim owoce i warzywa oraz w niektórych przypadkach produkty mięsne, na których dokonano jedynie wstępnej obróbki – zależnie od przeznaczenia produktu: umycia, oczyszczenia z części niejadalnych, pokrojenia lub porwania na mniejsze kawałki i odpowiedniego opakowania. Tutaj innowacje dotyczą głównie sposobu opakowania, pozwalającego zabezpieczyć nietrwałe, bo nieprzetworzone, produkty. Mogą tworzyć atmosferę sprzyjającą długotrwałemu przechowywaniu. Spowalniają dojrzewanie owoców i opóźniają ich psucie lub zabezpieczają produkty mięsne przed zbyt wczesnym zepsuciem lub utratą kluczowych parametrów organoleptycznych. W przypadku wszystkich opakowanych w nie produktów, biopolimerowe powłoki jadalne zmniejszają migrację pary wodnej, tlenu, dwutlenku węgla, lipidów i związków zapachowych. Odpowiednio spreparowane, mogą być nośnikami przeciwutleniaczy, konserwantów, związków zapachowych, barwników.

Wzrost znaczenia ICT w skracaniu łańcucha dostaw

Rozwój krótkich łańcuchów dostaw wpisuje się w Strategię na rzecz zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa do roku 2020 (z perspektywą do 2030), która nakreśliła również oczekiwania wobec cyfryzacji rolnictwa wskazując na nowe technologie teleinformatyczne (łańcuch bloków/blockchain, Internet rzeczy/Internet of Things, chmura obliczeniowa/cloud computing), produkcji i automatyzacji w polskim rolnictwie jako źródło wzrostu produktywności, niwelowania ograniczeń rozwoju związanych z barierami strukturalnymi. Nowe technologie będą prowadziły również do rozbudowy potencjału produkcyjnego, a tym samym do dalszego wzrostu konkurencyjności producentów i dostawców.

Technologie mobilne mogą wspierać rolników w czterech obszarach:

- poprawie dostępności do usług finansowych,
- dostarczeniu istotnych informacji dla rolnictwa,
- poprawie efektywności łańcucha dostaw,
- zwiększeniu dostępności do rynku.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Należy wskazać na możliwość tworzenia inicjatyw partnerskich, podejmowanych przez różne grupy podmiotów rynkowych. Do takich należy przykładowo *Supply Chain Initiative* (SCI). SCI powstała w 2013 r. jako inicjatywa ośmiu stowarzyszeń szczebla unijnego, jak FoodDrinkEurope, producentów wyrobów markowych (AIM), sektora detalicznego (ERRT), EuroCommerce czy handlowców rolnych (*the European Liaison Committee for Agricultural and Agri-Food Trade*)⁴⁸. Aktualnie (grudzień 2018) członkami SCI jest 412 grup skupiających łącznie 1198 firm⁴⁹. Wcześniej, bo już w 2011 r. z inicjatywy unijnego Forum Wysokiego Szczebla do Spraw Poprawy Funkcjonowania Łańcucha Dostaw Żywności powołano dialog zainteresowanych stron w ramach, którego przygotowano dokument pt. *Stosunki wertykalne w łańcuchu dostaw żywności. Zasady dobrej praktyki*. W 2018 r. ostatecznie przyjęto stanowisko SCI pt.: *Inicjatywa dotycząca łańcucha dostaw. Reguły zarządzania i działania*⁵⁰. Jest to być może początek procesu równoważenia łańcucha żywnościowego. Pytanie i wątpliwości, jakie się tu rodzą dotyczą jednak kwestii w czyim interesie ostatecznie SCI będzie działała. Nie można bowiem pomijać, że wśród jej członków jest większość dużych podmiotów spożywczych i handlowych.

Rozwój zorganizowanych form handlu ułatwiających obrót produktami rolnymi

W warunkach postępującej liberalizacji polityki rolnej Unii Europejskiej utrzymanie stabilności dochodów w rolnictwie wymaga udostępnienia podmiotom działającym w sektorze rolno-spożywczym narzędzi, za pomocą których będą w stanie koncentrować podaż, uzyskiwać przewagę w kontaktach handlowych, a dzięki temu również stabilizować własne dochody.

Wielu polskich producentów nie jest w stanie dostarczyć jednolitych jakościowo, dużych partii towarów. To przekłada się na dużą niepewność zbytu i ceny, a co za tym idzie zwiększa się ryzyko produkcji. Odpowiedzią na te problemy jest sprzedaż za pośrednictwem zorganizowanych platform handlowych. Platformy handlowe to miejsca gdzie bezpiecznie, w sposób nowoczesny można będzie prowadzić wymianę handlową dużymi jednolitymi partiami towarów rolnych o wysokiej, wystandaryzowanej jakości.

Korzystanie przez polskich producentów z zorganizowanych elektronicznych platform obrotu jest integralnym elementem wzmocnienia pozycji rolnika w łańcuchu żywnościowym poprzez skracanie łańcucha żywnościowego. Za pośrednictwem platform żywnościowych tworzy się przejrzysty, rynkowy system wyznaczania cen towarów rolno-spożywczych.

W nowym modelu biznesowym niektóre prerogatywy organizacji producenckich, takie jak: planowanie produkcji, optymalizacja jej kosztów, wprowadzanie produktów rolnych na rynek i negocjowanie – w imieniu członków – umów na dostawy, jak również możliwość zbiorczego negocjowania warunków podziału wartości w umowach, zostały rozszerzone na wszystkie

⁴⁸ <https://www.supplychaininitiative.eu/pl>.

⁴⁹ The Supply Chain Initiative, *5th Annual report*, 2018, s. 9.

⁵⁰ https://www.supplychaininitiative.eu/sites/default/files/sci_rules_of_governance_and_operations_-_polish.pdf.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

sektory w celu poprawy pozycji rolników w łańcuchu dostaw. Działania te wzmocni tworzona Platforma żywnościowa (elektroniczna platforma sprzedażowa)⁵¹.

Udrożnienie dostępności producentom rolnym do tego typu kanałów dystrybucji znacząco ograniczy koszty transakcyjne oraz ryzyko handlowe i cenowego, zapewni bezpieczeństwo obrotu, wyeliminuje zagrożenia związane z nieterminowym dostarczeniem towaru, pogorszeniem jego jakości czy opóźnieniem w zapłacie. W płynie również na wzrost konkurencyjności polskich podmiotów sektora rolno-spożywczego, zarówno na rynku krajowym, jak i na rynkach zagranicznych. Przyczyni się do zwiększenia eksportu produktów na rynki UE oraz wybrane pozaunijne rynki perspektywiczne.

Poprawa dostępu do wiedzy o informacji rynkowej

Warunkiem transparentności procesów rynkowych powinno być zapewnienie wszystkim uczestnikom łańcucha dostępu do informacji będących podstawą podejmowanych decyzji produkcyjnych i rynkowych. W głównym stopniu odnosi się to do satysfakcjonującego dostępu do informacji rynkowej – przede wszystkim dla najsłabszego ogniwa łańcucha rynkowego jakim jest producent rolny oraz przetwórcą prowadzący działalność o mniejszej skali.

W tym zakresie ważnym źródłem jest serwis MRiRW pn. Zintegrowany System Rolniczej Informacji Rynkowej (ZSRIR) <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/zintegrowany-system-rolniczej-informacji-rynkowej>.

ZSRIR dostarcza systematycznej informacji na temat sytuacji rynkowej w następujących branżach (Biuletyny informacyjne): rynek drobiu, jaj spożywczych, jaj ekologicznych, mleka, roślin oleistych, owoców i warzyw świeżych, wieprzowiny, wołowiny, zbóż, baraniny, kwiatów, cukru, pasz, chmielu, i tytoniu. Każdy *Biuletyn* zawiera szczegółowe informacje na temat cen kształtujących się w danej branży, w tym cen skupu, ich zróżnicowania regionalnego, cen produktów wstępnie przetworzonych (np. elementów kulinarnych w przypadku mięsa), porównania do cen w UE, obrotu w ramach handlu zagranicznego danym produktem.

Informacje do *Biuletynów* gromadzone są przez pracowników: Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, ośrodków doradztwa rolniczego, izb rolniczych, rynków hurtowych i giełd spożywczych. Biuletyny co do zasady ukazują się w systemie tygodniowym.

Poza Biuletynami ukazują się tzw. *Informacje syntetyczne*, które zawierają podstawowe dane o głównych rynkach, jak rynek: wieprzowiny, wołowiny, baraniny, drobiu, produktów mleczarskich, zbóż, roślin oleistych, owoców i warzyw, pasz, cukru i chmielu. z kolei *Komunikaty* zawierają dane o cenach mleka w proszku, masła i pszenicy konsumpcyjnej.

⁵¹ Podstawowym założeniem Platformy żywnościowej jest zwiększenie konkurencyjności podmiotów sektora rolno-spożywczego, w tym producentów rolnych, poprzez poprawę ich dochodowości, bardziej sprawiedliwy i przejrzysty podział wartości dodanej w łańcuchu dostaw żywności oparty na zasadzie partnerstwa. Platforma żywnościowa stanowi nowe rozwiązanie umożliwiające koncentrację podaży krajowych towarów rolno-spożywczych. Pozwoli to na tworzenie dużych, jednorodnych partii ograniczenie kosztów transakcyjnych i ryzyka handlowego, w tym ograniczenie ryzyka cenowego, w oparciu o wystandaryzowane umowy i produkty, *Strategia*, op. cit. s.169.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Podstawą działania ZSRIR jest ustawa z dnia 30 marca 2001 r. o rolniczych badaniach rynkowych (Tekst jednolity z 30.07.2015 r. Dz. U. poz. 1160).

Poza systemem ZSRiR informacje na temat sytuacji na rynkach rolnych zawarte są na stronach internetowych giełd rolnych, ośrodków doradztwa rolniczego, oraz portali powiązanych z rynkiem rolnym jak cenyrolnicze.pl, farmer.pl, gospodarz.pl, wieścirolnicze.pl, agroFakt.pl i szereg innych.

Zapewnia to wysoką dostępność informacji na temat bieżącej sytuacji na podstawowych rynkach rolnych. Podmioty zainteresowane operacjami handlowymi w obszarze produktów rolnych mają dostęp do informacji pozwalających na podejmowanie trafnych decyzji handlowych.

PROJEKT

Zagrożenia

Postępujący proces globalizacji łańcucha żywnościowego

Zagrożenia dla wzrostu udziału rolników i przetwórców (szczególnie sektora MŚP) w wartości dodanej łańcucha żywnościowego wynikają przede wszystkim ze słabości ogniwa rolnego w tym łańcuchu. Do podstawowych zagrożeń należy niski poziom siły przetargowej rolników dodatkowo potęgowany procesami globalizacji tego łańcucha. Globalizacja często prowadzi do wzrostu dysproporcji ekonomicznych na wszystkich etapach łańcucha żywnościowego, w tym zwłaszcza do stałego wzrostu zależności najsłabszego ogniwa, jakim jest rolnictwo, od ogniw pozarolniczych⁵². Szczególnie odnosi się to do krajów o rozdrobnionej strukturze agrarnej, a więc także Polski.

Należy również podkreślić rosnącą konkurencyjność rynków krajów trzecich, w tym liberalizację handlu międzynarodowego, gdzie rynki te wywierają coraz większą presję na polskich i unijnych producentów rolnych, gdyż te same produkty pochodzące z rynków krajów trzecich są produkowane w oparciu o niższe standardy jakościowe, w relacji do dużo wyższych norm Unii Europejskiej, które muszą wypełniać wszyscy jej członkowie, w tym polscy producenci rolni.

Fluktuacja pracowników

Zagrożeniem może okazać się duża fluktuacja pracowników oraz potencjalne niewystarczające zasoby siły roboczej w rolnictwie i przetwórstwie, rozpatrywane szczególnie z punktu widzenia możliwości kompetencyjnych pracowników. W 2015 r. W rolnictwie i przemyśle spożywczym zatrudnionych było łącznie ponad 2 miliony 290 tysięcy osób (1 841 tys. W rolnictwie i ponad 451 tys. W przemyśle spożywczym, co stanowiło łącznie niemal 15% ogółu zatrudnionych). Zatrudnienie w sektorze rolnym sukcesywnie spada od momentu przystąpienia Polski do UE. Wielu młodych ludzi rezygnuje z pracy w rolnictwie, problemem jest również duża fluktuacja pracowników najemnych. Niepewność dotycząca możliwości zatrudnienia w pracowników najemnych jest szczególnie dotkliwym problemem oraz zagrożeniem dla większych gospodarstw rolnych. Równie poważnym problemem jest deficyt kompetencji wielu pracowników sektora. Wobec szybko postępujących zmian technologicznych na świecie, w szczególności wobec rosnącego wykorzystania robotów, problemem może być nie sama spadająca liczba pracowników sektora, co ich niedostateczne przygotowanie do pracy z nowymi rozwiązaniami i technologiami. Choć pod względem poziomu wykształcenia pracowników, polski sektor rolno-spożywczy nie odróżnia się istotnie od większości pozostałych sektorów rolno-spożywczych w UE (w rolnictwie wykształcenie poniżej podstawowego, podstawowe i poniżej zawodowego i średniego posiadało 26% zatrudnionych, 65% legitymowało się wykształceniem zawodowym, średnim i powyżej średniego, natomiast 9% wykształceniem wyższym), niewielu pracowników sektora uczestniczy w szkoleniach bądź kontynuuje naukę w ramach edukacji formalnej bądź nieformalnej. W dobie wykładniczego postępu technologicznego i wzrostu gospodarczego

⁵² S. Kowalczyk (2010), *Globalizacja agrobiznesu: specyfika...*, op. cit., s. 23.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

opartego na wiedzy zjawisko to należy uznać za bardzo niekorzystne dla perspektyw rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej.

Rosnące koszty nowoczesnych technologii przetwarzania produktów rolnych

Kolejnym zagrożeniem są rosnące koszty nowoczesnych technologii przetwarzania produktów rolnych. Obecnie nowoczesne parki maszynowe i linie produkcyjne wzbogacane są o rozwiązania cyfrowe (dedykowane oprogramowanie, wirtualne kopie zakładów, produktów i procesów, usługi analityczne), które mają zapewnić przedsiębiorstwom wgląd do procesów produkcji w czasie rzeczywistym bądź zbliżonym do rzeczywistego. Do grupy dostawców technologii produkcyjnych dla przemysłu spożywczego dołączyły duże przedsiębiorstwa sektora IT, które podnoszą marże na oferowane przez siebie rozwiązania. Przykładowo, wartość rynku rozwiązań pozwalających na tworzenie cyfrowych kopii zakładów w 2025 roku wzrosnąć ma do 20 mld USD (Global Market Insights 2020). Choć wydatki na sprzęt komputerowy i tradycyjne oprogramowanie i usługi IT będą spadać, oczekiwane są wzrosty cen na nowe usługi związane z rozwojem technologii chmury obliczeniowej oraz na inne rozwiązania takie jak m.in. outsourcing procesów biznesowych (Statista 2020).

Dalszy wzrost dominujących pozycji sieci handlowych w łańcuchu dostaw

W ciągu ostatniej dekady odnotowano dalszy rozwój sieci handlowych i dyskontów, a tym samym dalsza koncentracja sprzedaży żywności. Obecny wolumen sprzedaży produktów żywnościowych przez sieci handlowe i dyskonty przekracza 80% całości sprzedawanej żywności we wszystkich sklepach i bazarach. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż polityka cenowa stosowana przez wskazane sieci powoduje, iż ceny produktów oferowane konsumentom w ich sklepach są o około 20-30% wyższe niż w małych sklepach. Sieci handlowe wykazują się wyższą innowacyjnością w stosunku do oczekiwań klientów (sposób płatności, e-handel, polityka promocji) oraz przede wszystkim posiadają wyższą siłę przetargową niż małe sklepy lub bazy. Ponadto, duża część polskiego handlu zagranicznego (eksportu i importu) produktami rolno-spożywczymi odbywa się poprzez globalne sieci handlowe. Należy również wskazać, iż systematycznie wzrasta udział marek własnych sieci i dyskontów. Nie bez znaczenia dla rozwoju tego kanału dystrybucji przyczyniła się też znacząca konkurencja na polskim rynku wewnętrznym w zakresie cen, polityki promocji i narzędzi reklamy. Oferta produktów żywnościowych w Polsce upodabnia się do rynków w krajach wysoko-rozwinętych. Można stwierdzić, iż następuje dalsza unifikacja modeli zachowań konsumentów, która przyczynia się do zmian kulturowych w społeczeństwie tj. spędzania większej ilości czasu w galeriach handlowych oraz robienia rzadziej większych zakupów przez konsumentów.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Wpływ pandemii COVID-19

W chwili obecnej trudna do oszacowania jest skala osłabienia gospodarczego w kraju oraz u partnerów ekonomicznych Polski, w związku z wystąpieniem COVID-19. Należy jednakże spodziewać się znacznego osłabienia poziomu obrotów gospodarczych pomiędzy krajami członkowskim UE oraz krajami trzecimi. Zgodnie z prognozami służb Komisji Europejskiej skala spadku dochodu narodowego w krajach członkowskich w 2020 r. kształtować się będzie na poziomie od -4 do -6 % PKB – co będzie miało istotny wpływ na poziom wymiany towarowej między krajami. W kolejnych latach wskaźniki ekonomiczne będą uwarunkowane dalszym rozwojem sytuacji epidemicznej w Europie. Pandemia ma również znaczący wpływ na zasoby pracy i potencjalną negatywną tendencję w zakresie utrudnionego dostępu do pracowników sezonowych w rolnictwie i przetwórstwie. Dodatkowo, obowiązujące embargo na produkty eksportowane do Rosji ma również znaczący wpływ na poziom przychodów firm przetwórstwa spożywczego w Polsce. Skala wpływu tych negatywnych czynników będzie na bieżąco monitorowana, a instrumenty pomocy będą odpowiednio dostosowywane do potrzeb w tym zakresie.

Cele operacyjne realizowane w ramach celu szczegółowego 3

Słaba pozycja polskich rolników w łańcuchu wartości sektora żywnościowego nie jest wyjątkiem wśród krajów UE. Jest także typowa dla współczesnego etapu rozwoju gospodarki światowej. Poprawa tej sytuacji jest możliwa wyłącznie w drodze wzrostu siły przetargowej rolników. Możliwość taką daje postępująca koncentracja potencjału produkcyjnego w rolnictwie, w tym w szczególności poprzez wzrost zakresu współpracy rolników. Działania zmierzające do osiągnięcia tego celu powinny być zatem ukierunkowane na:

- (1) stymulowanie procesów koncentracji w rolnictwie prowadzące do koncentracji podaży produktów rolniczych [art. 41a(b)], poprawy konkurencyjności gospodarstw [art. 41a(c)] oraz dostosowania produkcji do popytu zwłaszcza pod względem jakości i ilości [art. 41a(b)];
- (2) wykorzystanie systemu wiedzy rolniczej (*Agricultural Knowledge and Innovation System – AKIS*) do informowania rolników o możliwościach realizacji działań innowacyjnych, nowych rozwiązaniach technologicznych oraz nowościach rolniczych w tym zwłaszcza w zakresie innowacyjnych praktyk i technik produkcji zwiększających konkurencyjność gospodarczą i wspierających rozwój rynków [art. 41a(d)];
- (3) pobudzanie zainteresowania rolników różnymi formami współpracy oraz współwłasności (grupy producentów rolnych i uznane organizacje producentów, spółdzielnie, udziały kapitałowe w firmach przetwórczych – na wzór modelu duńskiego), wchodzenie wyżej wymienionych podmiotów w etap przetwórstwa i handlu produktów rolnych;
- (4) propagowanie zainteresowania rolników alternatywnymi łańcuchami dostaw, nowymi kanałami dystrybucji (zorganizowane formy handlu, platformy żywnościowe, handel internetowy itd.) oraz informacji rynkowej (poprawa transparentności rynkowej).
- (5) podejmowanie kierunków produkcji o wyższym udziale wartości dodanej, jak żywność wysokiej jakości (rolnictwo ekologiczne, produkty regionalne i tradycyjne, żywność „na

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

zamówienie”, itd.), żywności funkcjonalnej oraz przetwórstwo żywności, a także racjonalne zagospodarowanie i wykorzystywanie produktów ubocznych i odpadów z przetwórstwa żywności (np. owoców lub warzyw), m.in. na cele niespożywcze;

- (6) poprawa konkurencyjności sektora przetwórstwa produktów rolnych,
- (7) przejmowanie przez zorganizowane formy współpracy zakresu usług logistyczno-dystrybucyjnych niższego ogniwa w łańcuchu dostaw żywności m.in. W zakresie kompleksowego kompletowania produktów (przechowywania, etykietowania, przygotowywania do sprzedaży);
- (8) prowadzenie systematycznej akcji edukacyjnej, doradczej oraz informacyjnej w zakresie korzyści wynikających ze współpracy rolników oraz promocji produktów rolniczych [art. 41a(h)];
- (9) informowanie konsumentów o istnieniu krótkich łańcuchów oraz alternatywnych form zaopatrzenia w żywność.

Spójność z celami krajowych i międzynarodowych dokumentów strategicznych oraz celami polityk UE

Działania oraz interwencje realizowane w ramach Planu Strategicznego WPR dla Polski są spójne z celami *Strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa do roku 2020 (z perspektywą do 2030)*. W zakresie celu szczegółowego 3: *Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości*, spójność ta odnosi się przede wszystkim do takich celów i kierunków interwencji *Strategii*, jak:

W ramach celu szczegółowego I: *Zwiększenie opłacalności produkcji rolnej i rybackiej zapewniające wielofunkcyjny rozwój sektora rolno-spożywczego*:

- (1) Nowe modele organizacji produkcji i rynków, krótkie łańcuchy rynkowe i uczciwa konkurencja.
- (2) Jakość i bezpieczeństwo żywności.
- (3) Poszerzanie i rozwój rynków zbytu na produkty i surowce sektora rolno-spożywczego (w tym biogospodarka).

W ramach celu szczegółowego II: *Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska wynikający z terytorialnie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich SOR*:

- (4) Zrównoważone gospodarowanie i ochrona zasobów środowiska.

W ramach celu szczegółowego III: *Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa wynikający ze społecznie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich SOR*:

- (5) Odpowiedź na zmiany demograficzne i ich następstwa.
- (6) Rozwój przedsiębiorczości i nowych miejsc pracy.
- (7) Budowa i rozwój zdolności do współpracy w wymiarze społecznym i terytorialnym.

Działania, przewidziane do realizacji w ramach powyższych kierunków interwencji *Strategii*, pozwolą na zasadach synergii lub/i uzupełnienia sprawniej zrealizować także cele zawarte

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

w Planie Strategicznym odnoszące się do poprawy pozycji rolników w żywnościowych łańcuchach wartości.

Ponadto należy zwrócić uwagę, że jednym z elementów zaprezentowanego w dniu 11 grudnia 2019 r. przez Komisję Europejską komunikatu w sp. *Europejskiego Zielonego Ładu dla Unii Europejskiej (UE) i jej obywateli* jest strategia pn. „Farm to Fork”, która między innymi będzie zawierać propozycje odnośnie do poprawy sytuacji rolników w łańcuchu wartości i które to powinny znaleźć swoje odzwierciedlenie w niniejszym Planie Strategicznym WPR⁵³.

Rolnictwo zrównoważone jest alternatywą dla modelu industrialnego. Zrównoważony rozwój rolnictwa wiąże się z pojęciem ładu gospodarczego i równowagi gospodarczej⁵⁴. Na ład gospodarczy składa się ład produkcyjny (ekonomiczny), środowiskowy i społeczny. Wśród różnych definicji zrównoważenia ładu produkcyjnego⁵⁵, środowiskowego i społecznego jeśli chodzi o sferę rolnictwa, najcelniej pokazują sens zrównoważenia rozważania P. Vereijkena⁵⁶. Określa on ład produkcyjny jako: *Zapewnienie stabilnej produkcji odpowiedniej ilości żywności o pożądanej jakości i po cenach akceptowanych przez społeczeństwo*. Ład środowiskowy, definiuje jako *zapewnienie ochrony gleb, wód, powietrza i krajobrazu rolniczego, oraz dobrostanu zwierząt gospodarskich*. Ład społeczny zaś, to *zapewnienie rolnikom dochodów porównywalnych z dochodami innych grup zawodowych przy utrzymaniu możliwie dużego zatrudnienia w rolnictwie*. Poprzez produkowanie żywności o odpowiedniej jakości chodzi także o zabezpieczenie zdrowia rolników i pozostałych konsumentów. Można podobnie stwierdzić, że „rolnictwo zrównoważone realizuje równocześnie i harmonijnie cele produkcyjne, ekonomiczne, ekologiczne i społeczne”⁵⁷. □

Polska wypełnia zobowiązania dotyczące zrównoważenia rolnictwa, a wynikające przede wszystkim z czterech rozporządzeń UE z 2013 r., Ramowej Dyrektywy Wodnej, Dyrektywy Azotanowej, Strategii Bioróżnorodności 2011 i 2020⁵⁸.

⁵³ Komunikat KE ws. Europejskiego Zielonego Ładu z dnia 11 grudnia 2019 r [COM(2019) 640 final (str.15).

⁵⁴ Matuszczak A.: (2009) *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w obszarze ekonomicznym, środowiskowym społecznym*, Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, nr. 2, s. 125.

⁵⁵ Adamowicz M. : (2000) *Rola polityki agrarnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*, Roczniki Naukowe SERIA □, tom II, zeszyt 1, Warszawa, □Poznań, Zamość, s. 69 -81.

⁵⁶ Vereijken P: (1997) *A methodical way of prototyping integrated and ecological arable farming system (I/EAFS) in interaction with pilot farms*, □Perspectives for Agronomy, developments in Crop Science□, Elsevier, Amsterdam Nr. 25, s. 293 – 308.

⁵⁷ Michna W. (2000), Jakość surowców rolnych i żywności jako ważny składnik oceny zrównoważonego rozwoju rolnictwa, Pamiętnik Puławski, z. 120(II): 317-323.

⁵⁸ Rozporządzenie, 2013a, Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE)nr 1306/2013 z dnia 17 grudnia 2013 w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej, zarządzania nią i monitorowania jej oraz uchylające rozporządzenia Rady (EWG) nr 352/78, (WE) nr 165/94, (WE) nr 2799/98, (WE) nr 814/2000, (WE) nr 1290/2005 i (WE) nr 485/2008, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 20.12. 2013, L 347/549. Rozporządzenie, 2013b, Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/200, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 20.12.2013, L 347/608.

Rozporządzenie, 2013c, Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólną organizację rynków produktów rolnych oraz uchylające rozporządzenia Rady (EWG) nr 922/72, (EWG) nr 234/79, (WE) nr 1037/2001 i (WE) nr 1234/2007, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 20.12.2013, L 347671. Rozporządzenie, 2013d, Rozporządzenie (UE) nr 1310/2013 Parlamentu

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Jako uzupełnienie dokumentów UE, w kraju przygotowano *Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* przyjętą przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r.⁵⁹, *Strategię zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030*⁶⁰ z 15.10.2019, oraz *Politykę ekologiczną państwa 2030* – strategię rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej⁶¹ z 9.08.2019. W e wszystkich tych dokumentach zwraca się uwagę na potrzebę zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich i na konkretne działania, które powinny być podjęte w tym zakresie.

Bazując na doświadczeniach związanych z funkcjonowaniem dotychczasowego systemu zarządzania rozwojem, Rząd RP postawił sobie za cel opracowanie zaktualizowanej wizji rozwoju kraju. Została ona przedstawiona w *Planie na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 16 lutego 2016 r.) oraz w będącej jego uszczegółowieniem nowej średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* – SOR.

Do głównych założeń SOR zalicza się konieczność oparcia konkurencyjności kraju o stabilne i trwałe podstawy oraz zmianę modelu rozwoju kraju. Celem głównym projektowanych działań rozwojowych w SOR jest stworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Nowy model rozwoju kraju zakłada, że kluczowe dla zrównoważonego i odpowiedzialnego rozwoju kraju będzie zwiększanie konkurencyjności gospodarstw rolnych oraz producentów rolno-spożywczych poprzez poprawę ich dochodowości, integrację łańcucha żywnościowego i bardziej sprawiedliwy podział wartości dodanej w tym łańcuchu, oparty na zasadzie partnerstwa

Polityka wobec obszarów wiejskich zgodnie z zapisami SOR musi wspierać ich rozwój w oparciu o posiadane przez nie endogeniczne potencjały. Efektem będzie m.in. Wyrównywanie szans rozwojowych wszystkich mieszkańców wsi. Implikuje to działania dotyczące pobudzania przedsiębiorczości, przekształceń strukturalnych, zwiększania mobilności i zapewnienia odpowiedniej jakości usług decydujących o perspektywach rozwojowych (zdrowie, edukacja, transport publiczny), zapewniając przy tym zachowanie walorów kulturowych, krajobrazu i środowiska przyrodniczego.

Europejskiego i Rady z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające niektóre przepisy przejściowe w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz zmieniające Rozporządzenie (UE) nr 1305/2013 Parlamentu Europejskiego i Rady w zakresie środków i ich rozdziału w odniesieniu do roku 2014, a także i zmieniające rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 oraz rozporządzenia (UE) nr 1307/2013, (UE) nr 1306/2013 i (UE) nr 1308/2013 Parlamentu Europejskiego i Rady w zakresie ich stosowania w roku 2014 Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 20.12.2013, L 347865. Dyrektywa 2000/60 WE, Dyrektywa 91/676 EWG, COM (2011) 244 final, COM/2020/380 final.

⁵⁹<https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/strategia-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>

⁶⁰ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/strategia-zrownawazonego-rozwoju-wsi-rolnictwa-i-rybactwa-2030>.

⁶¹<https://www.google.com/search?q=Polityka+ekologiczna+pa%C5%84stwa+2030+%E2%80%93+strategia+rozwoju+w+obszarze+%C5%9Brodowiska+i+gospodarki+wodnej.&oq=Polityka+ekologiczna+pa%C5%84stwa+2030+%E2%80%93>

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Zapisy, a następnie realizacja Strategii jest warunkowana m.in. przez zobowiązania, jakie wynikają dla Polski z uczestnictwa w gremiach i instytucjach międzynarodowych i przyjmowanych przez nie dokumentach o charakterze strategicznym. Do najważniejszych dokumentów na które powołuje się Strategia należą, omawiane wcześniej: *Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju ONZ* i unijna *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu Europa 2020*.

SOR zawiera szereg wyborów strategicznych polityki Państwa, które stanowią również rekomendacje dla polityk publicznych. Stanowi ona podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych (strategii, polityk, programów) oraz weryfikacji/aktualizacji instrumentów wdrożeniowych, do których należy między innymi Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012-2020.

W dokumencie *Polityka ekologiczna państwa 2030 – strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej*), zawarto powiązania i współzależności ze *Strategią Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 (SZRWiR)*, w szczególności wynikające z realizacji Wspólnej Polityki Rolnej. Wspólne działania dotyczą⁶² 1) ochrony jakości wód, w tym racjonalnej gospodarki nawozami i środkami ochrony roślin; 2) zwiększania retencji wodnej, w tym glebowej; 3) upowszechniania prośrodowiskowych metod produkcji rolnej, w tym rolnictwa ekologicznego, produkcji integrowanej; 4) ochrony gleb (przed erozją, zanieczyszczeniami, zakwaszeniem, ubytkiem substancji organicznej); 5) wspierania inwestycji sprzyjających ochronie środowiska w gospodarstwach rolnych i rybackich; 6) upowszechniania wiedzy nt. metod ochrony środowiska w rolnictwie i na obszarach wiejskich i rybackich np. poprzez doskonalenie i rozwijanie systemu doradztwa i promocję dobrych praktyk rolniczych.

Równie ważnym zagadnieniem, które będzie wynikać ze *Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030*, jest adaptacja rolnictwa do zmian klimatu i jego wkład w przeciwdziałanie tym zmianom. W ramach tego kierunku interwencji realizowane będą działania dotyczące przykładowo: 1) sekwestracji węgla w glebie i biomase wytwarzanej w rolnictwie (np. uprawa międzyplonów, zachowanie trwałych użytków zielonych); 2) redukcji emisji gazów cieplarnianych z rolnictwa i łańcucha rolno-żywnościowego, w tym właściwe przechowywanie i aplikacja nawozów naturalnych, upowszechnianie uprawy roślin motylkowatych; 3) rozwijania i upowszechniania wiedzy w zakresie praktyk przyjaznych klimatowi; 4) promowania w rolnictwie praktyk adaptacyjnych do zmian klimatu, w tym budowanie zasobów materii organicznej w glebie; 5) zwiększania i przebudowy zasobów leśnych w celu poprawy bilansu emisji gazów cieplarnianych; 6) ukierunkowania hodowli roślin i zwierząt pod kątem adaptacji i mitygacji oraz utrzymania w roślinnych bankach genów szerokiego spektrum zasobów genetycznych.

⁶² Polityka ekologiczna państwa...s.139-140.

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Aneks tabelaryczny

Tabela A.1. Liczba grup producentów rolnych według województw (stan na 10-11.2019 r.)

Województwo	Liczba GPR	Nazwa produktu lub grupy produktów	Udział w liczbie GPR [%]
Dolnośląskie	85	Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych	72
Kujawsko-pomorskie	40	Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych Świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone	38 35
Lubelskie	17	Świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone	59
Lubuskie	25	Drób żywy; drób żywy: indyki; drób żywy, mięso lub jadalne podroby drobiowe: świeże, chłodzone, mrożone – kurczaki i indyki Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych	36 36
Łódzkie	77	Świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone	82
Małopolskie	13	Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych Drób żywy, indyki; mięso lub jadalne podroby drobiowe: świeże, chłodzone, mrożone – kurczaki i indyki	31 82
Mazowieckie	74	Świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone	47
Opolskie	69	Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych	57
Podkarpackie	28	Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych	46
Podlaskie	14	Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych	57
Pomorskie	37	Drób żywy, mięso lub jadalne podroby drobiowe: świeże, chłodzone, mrożone – kurczaki i indyki Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych	32 24
Śląskie	12	Drób żywy, mięso lub jadalne podroby drobiowe: świeże, chłodzone, mrożone – kurczaki i indyki	42
Świętokrzyskie	3	Drób żywy, mięso lub jadalne podroby drobiowe: świeże, chłodzone, mrożone – kurczaki	67
Warmińsko-mazurskie	27	Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych Drób żywy, mięso lub jadalne podroby drobiowe: świeże, chłodzone, mrożone – kurczaki, indyki i gęsi	37 33
Wielkopolskie	256	Świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone	42
Zachodniopomorskie	14	Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych	86
RAZEM	791		

Źródło: Dane ARiMR [<https://www.arimr.gov.pl/grupy-i-organizacje-producentow/rejstry-prowadzone-przez-arimr/rejestr-grup-producentow-rolnych.html>].

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Tabela A.2. Liczba gospodarstw ekologicznych w 2017 i 2018 r. (w tys.)

Województwo	2017	2018
Dolnośląskie	741	713
Kujawsko-pomorskie	419	395
Lubelskie	1904	1948
Lubuskie	948	877
Łódzkie	477	491
Małopolskie	934	770
Mazowieckie	2215	2284
Opolskie	57	61
Podkarpackie	1194	1131
Podlaskie	3211	2989
Pomorskie	609	540
Śląskie	162	148
Świętokrzyskie	740	680
Warmińsko-mazurskie	3745	3393
Wielkopolskie	736	727
Zachodniopomorskie	2165	2060
RAZEM	20 257	19 207

Źródło: IJHARS (2019), *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2017-2018*, Warszawa

Tabela A.3. Udział gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie gospodarstw w 2018 r.

Województwo	Udział w %
Dolnośląskie	1,3
Kujawsko-pomorskie	0,6
Lubelskie	1,1
Lubuskie	4,5
Łódzkie	0,4
Małopolskie	0,7
Mazowieckie	1,0
Opolskie	0,2
Podkarpackie	0,9
Podlaskie	4,0
Pomorskie	1,5
Śląskie	0,3
Świętokrzyskie	0,9
Warmińsko-mazurskie	8,8
Wielkopolskie	0,6
Zachodniopomorskie	7,5

Źródło: IJHARS (2019), *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2017-2018*, Warszawa

Analiza SWOT Cel 3. Poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości – projekt

Tabela A.4. Liczba produktów zarejestrowanych na liście produktów regionalnych i tradycyjnych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi (stan na dzień 10.12.2019 r.)

Województwo	Liczba	
Dolnośląskie	52	
Kujawsko-pomorskie	88	
Lubelskie	216	
Lubuskie	80	
Łódzkie	146	
Małopolskie	220	
Mazowieckie	147	
Opolskie	62	
Podkarpackie	241	
Podlaskie	73	
Pomorskie	179	
Śląskie	145	
Świętokrzyskie	94	
Warmińsko-mazurskie	43	
Wielkopolskie	96	
Zachodniopomorskie	54	
RAZEM	1936	

Źródło: Dane MRiRW.